

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА

Історичний факультет

Кафедра історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук

Кваліфікаційна робота
ПАМ'ЯТКООХОРОННА ДІЯЛЬНІСТЬ НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ
ЗЕМЛЯХ У МІЖВОСННИЙ ПЕРІОД

Спеціальність 014.03 Середня освіта
(Історія та громадянська освіта)

Здобувача вищої освіти освітньо-
кваліфікаційного рівня «магістр»
Ядловського Станіслава

НАУКОВИЙ КЕРІВНИК:
кандидат історичних наук, доцент
Терещенко Валентин Дмитрович

РЕЦЕНЗЕНТ:
кандидат історичних наук, доцент
Прийдун Степан Васильович

Робота захищена з оцінкою:
Національна шкала _____
Кількість балів ____ Оцінка ECTS ____

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	3
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ I. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	10
1.1. Історіографія дослідження.....	10
1.2. Огляд джерельної бази дослідження.....	17
1.3. Теоретико-методологічні засади дослідження.....	20
РОЗДІЛ II. ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА В СФЕРІ ОХОРОНИ ПAM'ЯТОК.....	23
РОЗДІЛ III. ПAM'ЯТКООХОРОННА ДІЯЛЬНІСТЬ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ТА УГКЦ.....	36
3.1. Наукові товариства у системі охорони пам'яток Галичини та Волині.....	36
3.2. Музеї та архіви як осередки охорони культурної спадщини.....	53
3.3. Пам'яткоохоронна діяльність Української Греко-Католицької Церкви та внесок митрополита Андрея Шептицького.....	69
РОЗДІЛ IV. ЗВ'ЯЗОК ПAM'ЯТКООХОРОННОЇ СФЕРИ З РОЗВИТКОМ ТУРИЗМУ.....	78
ВИСНОВКИ.....	89
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	94
ДОДАТКИ.....	104

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ДАТО – Державний архів Тернопільської області

НТШ – Наукове товариство імені Шевченка

ГКЦ – Греко-католицька церква

РКЦ – Римо-католицька церква

ПІТ – Польське історичне товариство

ПКТ – Польське краєзнавче товариство

ПТТ – Польське Татранське товариство

ПТКТ – Подільське туристично-краєзнавче товариство

НМЛ – Національний музей у Львові

ТОВМ – Товариство охорони воєнних могил

ТРСЗ – Товариство розвитку Східних земель

ВСТУП

Актуальність теми. Історико-культурна спадщина є не лише сукупністю матеріальних об'єктів минулого, а й фундаментом національної ідентичності, запорукою безперервності історичної пам'яті та важливим чинником консолідації суспільства. В умовах сучасних геополітичних викликів та повномасштабної війни РФ проти України, коли ворог цілеспрямовано намагається знищити маркери української ідентичності, питання збереження, охорони та популяризації пам'яток історії та культури набуває екзистенційного значення. Звернення до історичного досвіду є критично необхідним для розуміння того, як нація може захищати свій культурний простір в умовах відсутності власної державності або під тиском асиміляційної політики.

У цьому контексті особливий науковий та практичний інтерес становить міжвоєнний період (1919–1939 рр.) на теренах Галичини та Волині. Цей історичний відрізок характеризувався складною динамікою суспільно-політичних процесів, пов'язаних із перебуванням західноукраїнських земель у складі Другої Речі Посполитої. Дослідження пам'яткоохоронної сфери у зазначених хронологічних і географічних межах дозволяє проаналізувати унікальний досвід співіснування та конкуренції двох моделей ставлення до спадщини: державної (польської) та громадської (української).

Актуальність теми посилюється необхідністю переосмислення ролі держави та громадянського суспільства у сфері культури. Міжвоєнний період демонструє, як державна політика, спираючись на розгалужену нормативно-правову базу та адміністративний ресурс, намагалася інтегрувати регіональну спадщину в загальнодержавний наратив, використовуючи це як інструмент легітимізації своєї влади на «східних кресах». Водночас, цей період дає безцінний приклад того, як українська спільнота, фактично позбавлена державних важелів впливу, зуміла вибудувати ефективну альтернативну систему

захисту національних святинь, що базувалася на самоорганізації, жертвовності, меценатстві та авторитеті Церкви.

Окремий пласт актуальності пов'язаний із розвитком туристичної сфери. Сьогодні Україна шукає шляхи для інтеграції своєї спадщини в європейський культурний простір та використання її як ресурсу для економічного розвитку регіонів. Досвід міжвоєнного часу, коли на Галичині та Волині активно розвивалась сфера організованого туризму, створювалася інфраструктура, видавалися путівники та формувалися туристичні бренди регіонів, є надзвичайно корисним для розробки сучасних стратегій управління культурною спадщиною.

Крім того, вивчення діяльності таких інституцій, як Наукове товариство імені Шевченка, «Просвіта», Українська Греко-католицька церква, та численних польських організацій які працювали в сфері охорони спадщини, дозволяє заповнити прогалини в історичній науці, де пам'яткоохоронна проблематика часто розглядалася фрагментарно або крізь призму ідеологічних нашарувань. Комплексний аналіз здобутків та прорахунків минулого сприятиме оптимізації сучасної пам'яткоохоронної діяльності, вдосконаленню законодавства та формуванню у суспільстві відповідального ставлення до власної історії.

Мета роботи полягає у здійсненні комплексного та системного аналізу процесу охорони пам'яток історії та культури на західноукраїнських землях у міжвоєнний період, з'ясуванні специфіки взаємодії та протистояння державних і громадських інституцій у цій сфері, а також визначенні впливу пам'яткоохоронної діяльності на формування національної свідомості та розвиток туризму.

Відповідно до поставленої мети визначено такі **завдання**:

- систематизувати історіографічний доробок та джерельну базу з проблематики дослідження, визначивши ступінь наукової розробки теми;
- проаналізувати еволюцію нормативно-правової бази Другої Речі Посполитої у сфері охорони пам'яток (від декретів 1918 р. до законодавства кінця 1920-х рр.) та оцінити її ефективність на практиці;

- охарактеризувати організаційну структуру та діяльність державних органів охорони пам'яток на теренах Галичини та Волині;
- висвітлити роль та місце українських і польських організацій у процесах виявлення, фіксації та збереження історико-культурних цінностей;
- розкрити значення Української Греко-католицької церкви та особисто митрополита Андрея Шептицького у розвитку музейництва, фінансуванні досліджень та реставрації сакральної архітектури;
- дослідити взаємозв'язок між пам'яткоохоронною сферою та розвитком туристично-краєзнавчого руху, проаналізувавши діяльність профільних товариств та їхній вплив на популяризацію спадщини регіону.

Об'єктом дослідження є історико-культурна спадщина Галичини та Волині як сфера реалізації державної політики та громадської активності в умовах міжвоєнної Польщі.

Предметом дослідження виступають організаційно-правові засади, форми, методи та наслідки пам'яткоохоронної діяльності державних органів, громадських організацій, наукових товариств та релігійних інституцій на західноукраїнських землях у 1918–1939 роках.

Методи дослідження. Методологічну основу роботи складають принципи історизму, наукової об'єктивності, системності та комплексності джерел. У процесі дослідження використано комплекс загальнонаукових та спеціально-історичних методів.

Зокрема, *історико-генетичний метод* дозволив простежити еволюцію законодавства та становлення інституційної мережі охорони пам'яток у хронологічній послідовності. *Порівняльно-історичний метод* застосовано для співставлення державної (польської) та громадської (української) моделей збереження спадщини, а також для виявлення регіональних особливостей пам'яткоохоронної роботи на Галичині та Волині. *Типологічний метод* використано для класифікації пам'яток, музеїв та громадських організацій за напрямками їхньої діяльності. *Історико-біографічний метод* дав змогу розкрити роль визначних особистостей (А. Шептицького, І. Свенціцького, Я. Пастернака,

О. Чоловського) у розвитку музейництва та археології. *Статистичний метод* застосовано при аналізі даних щодо кількості музеїв, відвідувачів, екскурсійних маршрутів та динаміки фінансування реставраційних робіт.

Хронологічні межі дослідження охоплюють міжвоєнний період. Нижня межа – 1919 рік – пов’язана із окупацією території ЗУНР Польщею та початком становлення нових підходів до охорони культурної спадщини. При аналізі формування пам’яткоохоронного законодавства ця межа розширена до 1918 р. – час прийняття Декрету Регентської Ради щодо опіки над пам’ятками мистецтва та культури.

Верхня межа – 1939 рік – зумовлена початком Другої світової війни та анексією західноукраїнських земель СРСР, що докорінно змінило політичну ситуацію, призвело до ліквідації існуючих інституцій та трансформації всієї системи охорони пам’яток.

Географічні межі дослідження охоплюють територію Східної Галичини (яка в адміністративному устрої Польщі відповідала Львівському, Тернопільському та Станіславівському воєводствам) та Волині (Волинське воєводство). Вибір цього регіону зумовлений спільністю історичної долі у міжвоєнний період, специфікою етноконфесійного складу населення та особливостями реалізації державної політики щодо національних меншин.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що в роботі на основі комплексного аналізу різнопланових джерел здійснено цілісне узагальнення пам’яткоохоронного руху на західноукраїнських землях у міжвоєнний період.

- Системно порівняно ефективність державної (адміністративної) та громадської (національної) моделей збереження спадщини, виявлено їхні спільні та відмінні риси.
- Проведено комплексний аналіз діяльності польських та українських наукових, громадських товариств у сфері пам’яткоохоронної діяльності.
- Дістало подальший розвиток вивчення ролі Української Греко-Католицької Церкви як інституційного лідера у сфері культури, яка в

умовах бездержавності перебрала на себе функції профільного міністерства.

- Удосконалено розуміння взаємозв'язку між пам'яткоохоронною діяльністю та розвитком туристичної сфери, доведено, що туризм у міжвоєнний період виступав не лише засобом популяризації, а й важливим механізмом фінансування реставраційних робіт.

Практичне значення одержаних результатів. Матеріали та висновки дослідження можуть бути використані при підготовці узагальнюючих праць з історії культури України, краєзнавства та музейництва. Результати роботи стануть у нагоді при розробці лекційних курсів та спецсемініарів для студентів історичних спеціальностей («Історія української культури», «Пам'яткознавство», «Музеєзнавство», «Історичний туризм») та для використання у закладах загальної середньої освіти. Крім того, аналіз історичного досвіду може бути корисним для органів державної влади та місцевого самоврядування при формуванні сучасної стратегії охорони культурної спадщини, розвитку туристичних маршрутів та залучення громадськості до збереження пам'яток.

Апробація результатів дослідження. Окремі положення та висновки роботи були оприлюднені на II Всеукраїнській науковій конференції «Історична наука у XXI столітті: виклики та перспективи» ТНПУ ім. Володимира Гнатюка – доповідь «Міжвоєнна періодика як джерело вивчення пам'яткоохоронної діяльності в Галичині» (Тернопіль, 23 жовтня 2025 р.)

Структура роботи. Кваліфікаційна робота побудована за проблемно-хронологічним принципом та складається з переліку умовних скорочень, вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел і літератури та додатків. У першому розділі проаналізовано історіографію, джерельну базу та методологію дослідження. Другий розділ присвячено характеристиці державної політики та законодавчого регулювання сфери охорони пам'яток. У третьому розділі розкрито пам'яткоохоронну діяльність українських, польських

громадських організацій та Греко-католицької церкви. Четвертий розділ висвітлює взаємозв'язок між охороною пам'яток та розвитком туризму в регіоні.

РОЗДІЛ І. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА ТЕОРЕТИКО- МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Історіографія дослідження

Комплексне дослідження діяльності туристично-краєзнавчих товариств, музеїв та загальних процесів охорони культурної спадщини на Галичині та Волині в міжвоєнний період (1919-1939 рр.) вимагає ретельного аналізу існуючого наукового доробку. Ця проблематика перебуває на перетині історії, музеєзнавства, правознавства та історичного краєзнавства, що зумовило значний інтерес до неї як з боку польських, так і українських науковців. Історіографічний огляд доцільно здійснити за національно-хронологічним принципом, виокремивши польську та українську групи досліджень, та простеживши еволюцію наукової думки від міжвоєнного періоду до сучасних робіт.

Польська історіографія питання пройшла складний шлях еволюції: від описових праць та звітів безпосередніх учасників подій у міжвоєнний період, через ідеологічно забарвлені, але фактологічно цінні праці часів ПНР, до сучасних досліджень, що базуються на широкій архівній базі.

1. Дослідження та публікації міжвоєнного періоду (1919–1939) Перший пласт літератури складають праці, написані сучасниками подій. Вони часто мають характер першоджерел, але містять і первинний аналіз ситуації. У цьому контексті ключовою фігурою є Тадеуш Кунзек. Як активний діяч туристичного руху, він залишив ґрунтовні описи діяльності Подільського туристично-краєзнавчого товариства (ПТТК). Його праці «Dziesięciolecie istnienia i działalności PTTK 1925–1935» та «Ziemia Podolska» є не лише звітами, а й першими спробами систематизувати краєзнавчий потенціал регіону. Кунзек детально аналізував туристичну інфраструктуру, стан пам'яток та роль

громадськості у їх збереженні [100], [101], [102]. Єжи Каплон у праці «*Podolskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze. Zarys dziejów*» детально реконструює історію товариства, фокусуючись на його організаційній структурі та кадровому складі, що суттєво доповнює джерельні відомості Т. Кунзека поглядом на роль організації у розвитку туризму регіону [104].

Важливим для розуміння правового поля того часу є збірники нормативних актів, укладені Станіславом Лазаровичем та Владиславом Серошевським наприклад, «*Przepisy prawne dotyczące dóbr kultury...*» [103]. Хоча ці видання вийшли пізніше як ретроспективні збірки, вони базуються на аналізі тогочасного законодавства, зокрема декретів 1918 р. та розпоряджень 1928 р. про опіку над пам'ятками. Варто відзначити Єжи Ремера, який у 1930–1937 роках обіймав посаду головного консерватора Польщі, опублікував у журналі «Охорона пам'яток» серію з чотирьох матеріалів, де вперше системно проаналізував досвід консервації та реставрації в міжвоєнний період. У цьому ж часописі він представив і статтю «Шляхи розвитку польської консервації», у якій наголошував, що розвиток польської консерваційної думки та практики здебільшого відбувався у руслі патріотичної ідеології, адже національна культурна спадщина розглядалася як носій і захисник ключових цінностей суспільства [108], [109].

2. Післявоєнна та новітня польська історіографія. У другій половині ХХ ст. та на початку ХХІ ст. польські дослідники зосередилися на інституційних та правових аспектах. Фундаментальне значення мають праці Яна Прушинського. У своїх працях він здійснив глибокий аналіз правової охорони пам'яток, розкриваючи механізми функціонування державних служб Другої Речі Посполитої. Його доробок дозволяє зрозуміти, наскільки складною була імплементація пам'яткоохоронного законодавства на «східних кресах» [105].

Йоанна Рулевич та Роман Марцінек у праці «*Działaj i miej nadzieję. Stulecie państwowych służb konserwatorskich w Polsce 1918–2018*» розглядають становлення польської консерваторської служби у широкій ретроспективі, подаючи важливий фактологічний матеріал про діяльність державних

консерваторів на теренах східних воєводств та спадкоємність пам'яткоохоронних традицій [95].

Проблематику реставрації та відбудови пам'яток архітектури у міжвоєнний період ґрунтовно дослідив Павел Деттлофф. У своїй праці «Odbudowa i restauracja zabytków architektury w Polsce w latach 1918-1939» він подає широку панораму консерваційних робіт, включаючи об'єкти на території Галичини [94].

Сучасний етап польської історіографії характеризується поглибленою увагою до регіональних студій та соціальної історії. Вагомим є внесок Данути Пйотровської, яка дослідила діяльність польських служб охорони археологічних пам'яток у Західній Україні. Її праці висвітлюють специфіку роботи археологів в умовах міжнаціональної напруги [68].

Окремий напрям – дослідження історії туризму як складової культурної політики. Тут варто виділити працю Лідії Гиз-Обржут «Turystyka w Karpatach Wschodnich...» [96]. Авторка аналізує розвиток туризму в Східних Карпатах, розглядаючи його не лише як економічну галузь, а і як інструмент інтеграційної політики Другої Речі Посполитої. До цього ж напрямку належать дослідження меценатства та біографістики, зокрема праця Алісії Ягельської-Бурдук про діяльність Болеслава Ожеховича у Львові [97].

Українська історіографія проблеми розвивалася двома основними етапами: науковий доробок власне міжвоєнного періоду (який є одночасно і джерелом, і історіографією) та сучасні дослідження часів незалежності. Радянський період, зважаючи на ідеологічні обмеження, залишив не так багато праць із цієї тематики, за винятком окремих публікацій (Григорій Дем'ян, Орест Мацюк).

1. Науковий доробок міжвоєнного періоду (1920–1930-ті рр.) Українські діячі того часу створили потужну базу для розвитку національного музейництва та пам'яткоохоронної справи. Центральною постаттю тут виступає Іларіон Свенціцький. Його праці «Про музеї і музейництво» (1920), звіти про діяльність Національного музею (1928, 1931, 1932 рр.) є класикою української музеології.

Свенціцький не лише описував стан колекцій, а й розробляв теоретичні засади музейної справи, наголошуючи на ролі музеїв у збереженні національної ідентичності [71-75].

Не менш важливою є спадщина митрополита Андрея Шептицького [86]. У своїх посланнях та статтях, зокрема «Про вагу і значення музеїв» [87], він обґрунтовував необхідність фахового підходу до збереження сакрального мистецтва та підтримки музеїв.

Питання відбудови церков та збереження архітектурної спадщини піднімав Михайло Драган та І. Свенціцький у періодиці того часу («Український вісник») [71]. Іван Филипчак у статті «Про музейництво та про наші музеї» [82] та Степан Щурат у розвідці «На руїнах катедр Осмомисла» [88] представляють безпосередню реакцію інтелігенції 1930-х років на стан пам'яток, популяризуючи ідею створення громадських музеїв та привертаючи увагу до занедбаного стану княжої спадщини Галича.

2. Сучасна українська історіографія (1991–2010 рр.) Зі здобуттям незалежності розпочався етап переосмислення діяльності західноукраїнських товариств. Леся та Микола Алексієвець у працях «Польща: утвердження незалежної держави. 1918—1926» [1], та «Український вектор у східній політиці другої Речі Посполитої» [2], ґрунтовно аналізують суспільно-політичні умови та національну політику Польської держави, створюючи необхідний контекст для розуміння тиску полонізації та адміністративних перепон, з якими стикалися українські пам'яткоохоронці. Важливу роль у цьому процесі відіграли дослідження Наталії Заставецької. Її дисертація «Збереження пам'яток історії та культури в Західній Україні у 1920–1939 рр» [26] та численні статті стали одними з перших комплексних робіт, присвячених збереженню пам'яток історії та культури в Західній Україні. Дослідниця детально проаналізувала діяльність Польського товариства краєзнавчого та українських інституцій, заклавши методологічну основу для наступників [25].

Вагомим є внесок Олександра Петровського [66], [67], який зосередився на вивченні державних механізмів охорони спадщини. У своїх працях він детально

реконструював процес формування органів охорони пам'яток у Польщі та особливості їхнього функціонування на західноукраїнських землях.

Правові аспекти та проблематику збереження пам'яток воєнної історії ґрунтовно опрацював Олександр Гаврилюк [8], [9], [10]. Його дослідження розкривають нормативно-правову базу, що регулювала цю сферу, а також роль митрополита Шептицького у підтримці пам'яткоохоронних ініціатив. Ігор Саламаха у дисертаційному дослідженні «Охорона пам'яток історії та культури Східної Галичини...» [69], комплексно розглядає організаційні засади та фінансування пам'яткоохоронної сфери попереднього періоду (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.), висновки якої щодо законодавчого вакууму та громадських ініціатив є важливим підґрунтям для розуміння проблематики міжвоєнних років.

Значну увагу дослідники приділили діяльності товариства «Просвіта» як головного українського культурного осередку. Монографія Івана Зуляка «Діяльність «Просвіти» у Західній Україні в міжвоєнний період» [31] та інші праці [32], [33], [34] всебічно висвітлюють роботу товариства та культурно-освітні процеси регіону, зокрема і в контексті збереження культурної спадщини. Анатолій Грицан у статті «Просвіта у боротьбі за збереження історичної пам'яті...» [11] та Олександр Дем'янюк у праці «Роль краєзнавчої роботи у діяльності громадських організацій...» [12] досліджують внесок масових громадських організацій у збереження історичної пам'яті в Галичині, підкреслюючи, що краєзнавча робота була невід'ємною складовою національно-патріотичного виховання. В цьому контексті варто також відзначити праці Володимира Окаринського, зокрема про діяльність товариства «Пласт» у цьому періоді [59].

Оксана Сапеляк у статті «Про музейну справу НТШ» [70] і Тамара Пацай у розвідці «Особливості етнографічних студій в НТШ» [63] розкривають роль Наукового товариства ім. Шевченка як провідної наукової інституції, аналізуючи протоколи засідань Етнографічної комісії та науковий рівень підходу товариства до збирання і вивчення пам'яток. Олена Дутчак у монографії «Сучасна

українська історіографія краєзнавчого руху у Галичині 30-х рр. XIX – 30-х рр. XX ст.» [23] систематизує науковий доробок попередників та виокремлює основні етапи розвитку краєзнавчих досліджень, що має важливе методологічне значення для розуміння еволюції краєзнавства від аматорського зацікавлення до наукової дисципліни.

3. Новітні дослідження (2010-2025 рр.) Останнє десятиліття характеризується появою низки вузькоспеціалізованих дисертаційних досліджень та монографій, які поглиблюють вивчення окремих регіонів та товариств.

Значний внесок у вивчення львівського наукового середовища зробив Роман Масик [50], [51]. У своїх працях він проаналізував діяльність Львівського відділення Польського краєзнавчого товариства, зосередившись на співпраці науковців та організації шкільного краєзнавства. Дослідник показав, як формувалося інтелектуальне поле Львова, в якому співіснували та конкурували різні національні групи. Маріанна Мовна у дисертації «Львів у туристичних путівниках другої половини XIX – першої третини XX ст.» [54], аналізує путівники як специфічне джерело, що фіксувало стан пам'яток та формувало образ міста, дозволяючи оцінити рівень популяризації культурної спадщини Львова засобами туристичної літератури.

Регіональний аспект, зокрема діяльність товариств на Волині, став предметом наукових пошуків Наталії Кінд-Войтюк [40], [41]. Авторка детально висвітлила роботу Волинського товариства краєзнавців та Товариства друзів наук, їхню роль у виявленні та дослідженні пам'яток Волинського воєводства. Олекса Ошуркевич у праці «З історії Волинського краєзнавчого музею» відтворює етапи становлення головного музею Волині та описує складні умови формування його колекції, що слугує важливим джерелом для порівняння розвитку музейної справи на Волині та в Галичині [60]. Дослідження організації регіонального туризму на Волині та в межах всієї Польщі представлено працями Тетяни Ковальчук [43-44].

Проблематику Подільського туристично-краєзнавчого товариства та його роль у популяризації пам'яток досліджував Володимир Парацій [61], [62]. Його праці розкривають специфіку пам'яткоохоронної діяльності на Тернопільщині. Цю тему доповнюють праці Тетяни Думської [22], Миколи Ковальчука [42] які на локальному рівні вивчали результати роботи краєзнавців.

Венедикт Лавренюк у розвідці «Розвиток краєзнавства на Тернопільщині» [49] узагальнює краєзнавчий рух у Тернопільському воєводстві, показуючи тяглість традицій дослідження рідного краю та доповнюючи картину діяльності місцевих осередків.

Музейна справа Львова та Галичини отримала детальне висвітлення у праці Алли Крутоус [48]. Особливості університетської археології та біографістика вчених-археологів міжвоєнного періоду стали темою досліджень Наталії Булик.

Святослав Терський у праці «З історії колекціонування археологічних пам'яток у Львові» [79] та Наталія Петрик у дослідженні «Формування колекцій пам'яток воєнної історії» [65] фокусуються на профільних аспектах формування фондів, що дозволяє зрозуміти специфіку комплектування збірок та пріоритети тогочасних колекціонерів у сферах археології та мілітарії. Михайло Сеньків у праці «Фундатори і меценати львівських музеїв кінця XIX – початку XX століть» [76], висвітлює маловивчену тему фінансової підтримки музейних установ, доводячи, що без жертвності приватних благодійників та громадських інституцій функціонування українських музеїв в умовах відсутності державної підтримки було б неможливим.

Андрій Козицький у дослідженні «Українські краєзнавчі музеї Галичини в міжвоєнний період» [45] пропонує узагальнюючий погляд на мережу українських краєзнавчих музеїв як єдину систему, що протистояла культурній асиміляції та часто ставала центром національного життя в провінції. Василь Банах у розвідці «Міжмузейна співпраця в Галичині у міжвоєнний період» [3] досліджує комунікаційні зв'язки між різними музейними установами регіону,

доводячи, що попри політичні кордони та міжнаціональні бар'єри у Галичині існував активний професійний діалог музейників та обмін експонатами.

На завершення огляду слід виокремити найновіші комплексні дослідження, зокрема праці Святослава Іваньо [35-39]. Його науковий доробок узагальнює діяльність туристичних товариств (ПТТ, ПТКТ) як інституцій, що безпосередньо впливали на стан збереження культурної спадщини та розвиток інфраструктури. У своїй дисертації автор здійснив порівняльний аналіз державного та громадського секторів охорони спадщини, що є новим словом у історіографії проблеми. С. Іваньо розглядає діяльність цих товариств не ізольовано, а в широкому контексті соціально-економічних та політичних процесів міжвоєнної Галичини.

Проблематику діяльності Греко-католицької церкви та Андрея Шептицького досліджували Володимир Старка та Богдан Баран [4], [6]. Зокрема у своїй дисертації Б. Баран здійснив комплексний аналіз соціально-економічної діяльності ГКЦ на теренах Східної Галичини у міжвоєнний період [5].

Підсумовуючи історіографічний огляд, можна стверджувати, що проблематика охорони культурної спадщини на Галичині та Волині (1919–1939) забезпечена значною кількістю наукових праць. Сучасні дослідження характеризуються відходом від політизації, залученням широкої джерельної бази та посиленою увагою до регіональних особливостей діяльності краєзнавчих та туристичних товариств.

1.2. Огляд джерельної бази дослідження

Джерельну базу кваліфікаційної роботи складає комплекс різнопланових документів і матеріалів, які дозволяють всебічно проаналізувати процеси охорони культурної спадщини на теренах Галичини та Волині у міжвоєнний період. За характером походження та змістом опрацьовані джерела можна умовно поділити на кілька груп: архівні документи, законодавчі та нормативно-

правові акти, діловодна документація громадських і державних інституцій, періодичні видання та джерела особового походження.

1. Основу джерельної бази становлять документи, що зберігаються у фондах державних архівів України. Важливі відомості про діяльність польської адміністрації та туристично-краєзнавчих товариств містять фонди Державного архіву Тернопільської області (ДАТО). Зокрема, у фонді 231 («Тернопільське воєводське управління») зосереджено матеріали, що висвітлюють офіційну політику влади щодо громадських організацій, листування з міністерствами про фінансування пам'яткоохоронних робіт та звіти про стан пам'яток у воєводстві [13-16]. Фонд 36 («Подільське туристично-краєзнавче товариство») містить унікальні документи внутрішнього діловодства: протоколи засідань, звіти про діяльність філій, плани екскурсій та кошториси реставраційних робіт, які дозволяють реконструювати повсякденну діяльність товариства [17-19].

2. Другу групу джерел складають офіційні документи, що регулювали сферу охорони пам'яток у Другій Речі Посполитій. Ключовим документом початкового етапу є *Декрет Регентської Ради від 31 жовтня 1918 р.*, який заклав основи державної опіки над пам'ятками мистецтва та культури [93]. Еволюцію правового поля відображають акти, опубліковані в офіційних вісниках «*Dziennik Ustaw*» та «*Monitor Polski*». Серед них – розпорядження міністерств про створення консерваторських округів (1919) [110], про ведення реєстру пам'яток (1928) [112], а також *Розпорядження Президента РП від 6 березня 1928 р.* [113], яке стало «конституцією» для польських консерваторів. Важливим джерелом є також тексти міжнародних угод, зокрема Конкордату 1925 р., що регулював охорону церковних цінностей [98], [111]. Збірники законодавства, укладені С. Лазаровичем та В. Серошевським, дозволяють проаналізувати цілісність правової системи того часу [103].

3. Значний масив фактичного матеріалу містять опубліковані звіти «*Sprawozdania*» громадських та наукових інституцій. Це, передусім, щорічні звіти Національного музею у Львові, укладені І. Свенціцьким, які детально фіксують надходження експонатів, витрати на реставрацію та перебіг наукових

досліджень [27-30]. Аналогічну цінність мають друковані звіти Подільського туристично-краєзнавчого товариства [92], [117-119] та шкільні звіти гімназій, де діяли краєзнавчі гуртки [116]. Вони дають змогу оцінити кількісні показники діяльності: число учасників, кількість екскурсій, обсяги фінансування. Важливим джерелом також є *«Хроніка Наукового товариства імені Шевченка»*, що висвітлює діяльність музею НТШ та археологічні відкриття українських вчених [83-85].

4. Матеріали преси є незамінним джерелом для реконструкції суспільного контексту пам'яткоохоронної діяльності. Українські часописи *«Діло»* [90-91], [20], [55], [64], *«Мета»* [77], *«Український вісник»* [7], [58], [71], *«Назустріч»* [73] висвітлювали проблеми збереження національної спадщини, перебіг з'їздів музейників, дискусії щодо реставрації церков. Польська періодика представлена спеціалізованими виданнями, такими як *«Ochrona Zabytków»* (де публікувалися теоретичні статті консерваторів) [108-109], [121], та краєзнавчими часописами *«Ziemia Wołyńska»* [99], які популяризували туризм і висвітлювали діяльність регіональних товариств.

5. Окрему групу становлять праці та виступи безпосередніх учасників подій, які поєднують у собі риси наукових розвідок і першоджерел. До них належать статті митрополита Андрея Шептицького, зокрема про значення музеїв [86-87], праці Іларіона Свенціцького з теорії музейництва [75], а також роботи Тадеуша Кунзека, який описував туристичний потенціал Поділля та стан пам'яток у 1930-х роках [100-102]. Ці матеріали дозволяють зрозуміти мотивацію та ідейні переконання діячів того часу.

6. Електронні ресурси та цифрові бібліотеки. Важливою складовою джерелознавчого пошуку стало використання сучасних електронних баз даних та цифрових архівів, які значно розширили можливості доступу до документів, що зберігаються за кордоном або у важкодоступних фондах. Серед польських сервісів ключову роль відіграла «Інтернет-система правових актів» (ISAP), яка забезпечила доступ до оригінальних текстів законів та розпоряджень Другої Речі Посполитої. Для виявлення архівних описів та оцифрованих справ

використовувався сервіс «Пошук в архівах» (Szukaj w Archiwach). Багатий іконографічний матеріал, зокрема фотографії реставраційних робіт та пам'яток міжвоєнного періоду, було опрацьовано завдяки ресурсам «Національного цифрового архіву» (NAC) та цифрової бібліотеки «Полона» (Polona). З українських ресурсів особливу цінність становить цифровий архів періодики «Libratia», що дозволив детально дослідити масив української преси 1920-30-х років. Також використовувалися інформаційні можливості платформи «Архіум» та офіційних вебсайтів державних архівів, що сприяло уточненню даних про склад та зміст архівних фондів.

Таким чином, залучений комплекс джерел є репрезентативним і достатнім для розв'язання поставлених у роботі завдань, дозволяючи об'єктивно відтворити картину пам'яткоохоронного руху на Галичині та Волині у міжвоєнний період.

1.3. Теоретико-методологічні засади дослідження

Методологічне підґрунтя дослідження базується на сукупності загальнонаукових принципів, підходів та методів, використання яких дозволило комплексно розкрити тему охорони культурної спадщини на теренах Галичини та Волині у міжвоєнний період. Вибір наукового інструментарію зумовлений метою та завданнями роботи, а також специфікою об'єкта дослідження, що перебуває на перетині історії, музеєзнавства та пам'яткознавства. Фундаментальною основою дослідження стали принципи історизму, об'єктивності, всебічності та комплексності джерел.

Застосування принципу історизму уможливило розгляд пам'яткоохоронних процесів у їхній динаміці та причинно-наслідковому зв'язку. Це дозволило проаналізувати еволюцію ставлення до історичних пам'яток – від перших декретів 1918 р. до формування чіткої державної системи наприкінці 1920-х років. Цей принцип вимагав аналізу подій у контексті конкретно-

історичних реалій Другої Речі Посполитої, уникаючи модернізації минулого та оцінюючи дії історичних осіб крізь призму викликів їхньої епохи. У свою чергу, принцип наукової об'єктивності став запорукою неупередженого аналізу суперечливих процесів культурного життя регіону. Враховуючи політичне протистояння між польською владою та українським суспільством, цей підхід вимагав відсторонення від емоційних оцінок та критичного зіставлення інформації з джерел різного походження.

Важливу роль відіграв принцип системності, який дозволив розглядати охорону пам'яток не як ізольоване явище, а як складну систему взаємодій між державними органами, громадськими інституціями та Церквою. Для реалізації цього підходу було використано низку загальнонаукових методів. Зокрема, методи аналізу та синтезу застосовувалися для опрацювання історіографічної бази та формулювання висновків, метод класифікації дозволив упорядкувати громадські організації за напрямками діяльності, а метод абстрагування допоміг виокремити власне пам'яткоохоронний аспект із загального контексту суспільно-політичного життя краю.

Ключове значення для розкриття теми мали спеціально-історичні методи. Проблемно-хронологічний метод ліг в основу структури роботи, дозволивши послідовно висвітлити етапи формування законодавчої бази, розвиток спеціалізованих товариств та музейної мережі у чітко визначених межах 1919-1939 років. Порівняльно-історичний метод став одним із основних інструментів дослідження і застосовувався у двох площинах: для зіставлення державної (польської) та громадської (української) моделей охорони спадщини, а також для виявлення регіональних відмінностей пам'яткоохоронної роботи на Галичині та Волині.

Доповнюють методологічний інструментарій історико-типологічний метод, використаний для систематизації джерельного масиву та форм діяльності, а також біографічний метод, що дозволив персоніфікувати історію охорони пам'яток через діяльність визначних особистостей, таких як Андрей Шептицький, Іларіон Свенціцький чи Ярослав Пастернак. Додатково

застосовувався статистичний метод для аналізу кількісних показників відвідування музеїв та туристичних потоків. Поєднання зазначених принципів та методів забезпечило комплексний підхід до вивчення теми та дозволило отримати обґрунтовані наукові результати.

РОЗДІЛ II. ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА В СФЕРІ ОХОРОНИ ПАМ'ЯТОК

Міжвоєнний період став часом складних випробувань для українського населення Галичини та Волині, яке опинилося в межах кордонів Другої Речі Посполитої. Незважаючи на міжнародні зобов'язання щодо забезпечення прав національних меншин, реальна політика польського уряду була спрямована на культурну та адміністративну полонізацію краю. Польська держава водночас розпочала активно розбудовувати свій адміністративний апарат, намагаючись запровадити єдині стандарти управління в усіх сферах життя, включно з гуманітарною.

Ці тенденції безпосередньо вплинули на формування системи охорони культурної спадщини. Створення нормативно-правової бази та інституційна розбудова пам'яткоохоронних органів відбувалися під пильним контролем держави, яка прагнула закріпити своє право власності на історичне надбання регіону. Законодавче регулювання сфери охорони пам'яток, яке впроваджувалося у 1920-1930-х роках, стало відображенням загальної стратегії державної влади: з одного боку – модернізувати та уніфікувати систему збереження культурних цінностей за європейськими зразками, а з іншого – інтегрувати різнорідну спадщину багатонаціонального регіону в єдиний державний наратив.

Першим вищим органом, який розпочав законодавчо регулювати цю сферу, стала Регентська Рада. Вона була сформована ще в червні 1917 р. німецькою та австро-угорською владою, армії яких контролювали землі тогочасного Королівства Польського. Раді надали тимчасові законодавчі та виконавчі функції до моменту передачі влади майбутньому монарху чи регенту.

Коли поразка країн Центрального блоку у Першій світовій війні стала очевидною, Регентська Рада почала вживати заходів для перейняття влади з рук німецької та австро-угорської адміністрацій. Зокрема, на початку жовтня 1918 р.

вона видала розпорядження про підготовку виборів до сейму, пізніше поширила свою владу на польські військові частини (що раніше підпорядковувались німецькому командуванню) і, зрештою, 11 листопада 1918 р. проголосила незалежність Польщі.

Утвердження Другої Речі Посполитої як держави з давніми культурними та історичними традиціями, яка б могла претендувати на європейське і світове визнання потребувало наявності нормативно-правової бази зокрема щодо охорони культурної спадщини. Тому 31 жовтня 1918 р. Регентська Рада видає декрет про опіку над пам'ятками мистецтва та культури [93]. Цей законодавчий акт з 35-ти статей стає основним документом, який буде регулювати охорону пам'яток на наступне десятиліття.

Документ виконував чимало ключових функцій: він давав визначення пам'ятці, запроваджував їхню класифікацію, встановлював санкції за завдання шкоди та окреслював структуру відповідальних за охорону органів. Загальна відповідальність за збереження пам'яток була покладена на Міністерство віровизнань та народної освіти. Саме йому підпорядковувались пам'яткоохоронці (консерватори), яких призначав міністр, і які мали здійснювати безпосередній нагляд над пам'ятками на визначених теренах [10, с. 194].

Декрет надавав відповідним державним органам право досліджувати будь-які предмети старовини, які перебували як у приватній, так і у публічній власності, з метою встановлення їхньої історичної цінності. Сміливим і прогресивним кроком Декрету, особливо з огляду на існуючі тоді засади недоторканності приватної власності, було те, що він дозволяв вилучення рухомих пам'яток (занедбаних або таких, яким загрожувало знищення) на користь держави для їхнього зберігання в одному з державних музеїв [93, с. 94]. Водночас, покарання за порушення положень декрету було досить м'яким: воно передбачало лише ув'язнення на термін, що не перевищував трьох місяців.

Пам'яткою, згідно з документом, є «усі нерухомі і рухомі витвори, які свідчать про мистецтво і культуру минулих епох та існують не менше, ніж 50

років...» Усі пам'ятки культури і мистецтва в межах Польщі, що були внесені до спеціального списку, автоматично підпадали під захист закону [93, с. 94].

До нерухомих пам'яток зараховували:

- пам'ятки археології (печери, городища, кургани, могили, кладовища);
- архітектурні споруди, як кам'яні, так і дерев'яні, в тому числі перебудовані, які містили старовинні елементи (пресбітерії, каплиці, вежі, портали, колони тощо), а також елементи декоративно-ужиткового мистецтва (різьблення, розписи стін);
- окремі пам'ятники, надгробки, каплиці, фігури, хрести, колони, прикордонні стовпчики тощо;
- руїни будівель, пам'ятників та статуй;
- архітектурні групи, видатні завдяки своїм естетичним характеристикам і значущі для міського або сільського планування;
- планування старовинних міст і будівель разом з історичними назвами вулиць і площ;
- декоративні огорожі; алеї вздовж доріг і навколо цвинтарів; старі дерева, що оточують замчища; костели; каплиці; фігури; цвинтарі і т.д.

До рухомих пам'яток зараховували:

- предмети, безпосередньо пов'язані з призначенням будівлі, та колекції предметів, що зберігались в музеях, скарбницях і храмових сховищах, магістратах тощо;
- твори образотворчого мистецтва (картини, скульптури, гравюри);
- твори декоративно-ужиткового мистецтва і цехового ремесла;
- монети, медалі, печатки, марки монетного двору;

- друкована продукція, архіви, звичайні та декоративні рукописи, палітурки;
- побутові прилади та вироби народного промислу [93, с. 93-98].

Також варто відзначити окрему групу пам'яток – викопні предмети (*wykopaliska*). До них входили першочергово знахідки археологічного характеру, які відносились до ранньоісторичної доби; сюди також входили випадково знайдені у землі чи воді речі (*znaleziska*) і документи та скарби заховані у стінах, металевих ємностях. Певним нововведенням у цьому документі було охоплення поняттям пам'ятка (де йшлося про архітектурну споруду) не лише будівель, але й урбаністичних систем та ансамблів зелених насаджень. Тому в статтях 12 і 17 акцентувалась увага на необхідності комплексної охорони довкілля пам'ятки та панорами огляду на неї, чи з неї [93, с. 94].

Стаття 13 містила в собі заборону на «руйнування, знесення, перебудову, оновлення, реконструкцію, доповнення нерухомих пам'яток без дозволу консерватора» а будь-які роботи «мають проходити під наглядом окружного консерватора, який має право зупинити їх у разі виявлення порушень, спираючись на місцеві адміністративні органи» [93, с. 95].

Археологічні розкопки дозволялося проводити лише після отримання згоди окружного консерватора. У 1920 р. з метою посилення контролю за охороною старожитностей було утворено Державне об'єднання консерваторів доісторичних пам'яток (ДОКДП), яке взяло на себе обов'язок нагляду за археологічною спадщиною. Проте вже у 1928 році діяльність цієї структури було згорнуто – організацію ліквідували, а її функції передали Державному археологічному музею у Варшаві (ДАМ). Саме цей музей упродовж 1928–1939 років став головним осередком археологічних досліджень і збереження пам'яток у Польщі, зберігаючи статус найвпливовішої наукової інституції у своїй галузі [68, с. 67].

Окрім цього, 5 грудня 1918 р. за підписом Ю. Пілсудського та прем'єр-міністра Є. Морачевського створювалось Міністерство мистецтв та культури,

яке перебирало від Міністерства вировизнань та народної освіти обов'язки щодо опіки мистецтвом, художньою літературою, пам'ятками, музеями та театрами. У «Виконавчих приписах до Декрету про створення Міністерства мистецтв і культури», які вступили в дію з 11 грудня 1918 р., уточнювалися питання розмежування функцій міністерств щодо охорони об'єктів культурної спадщини [67, с. 38].

Однак міністерство функціонувало лише впродовж 1918-1922 рр., згодом охорона пам'яток була включена до обов'язків департаменту культури Міністерства вировизнань та народної освіти.

Важливим доповненням до декрету від 31 жовтня 1918 р. стало розпорядження міністра мистецтва і культури Другої Речі Посполитої від 5 квітня 1919 р., яким було започатковано створення консерваторських бюро [110]. Ці установи діяли в межах визначеної території (округів), яка охоплювала одне або кілька воєводств, і входили до складу воєводських управлінь як відділи мистецтва та культури. Волинське воєводство, наприклад, входило до VI (Люблінської) консерваторської округи, яка об'єднувала території Люблінського, Волинського та Поліського воєводств міжвоєнної Польщі. На посаді окружних консерваторів у різні роки працювали Є. Сенницький, Ю. Дуткевич та З. Ревський [10, с. 196].

Щодо основних завдань консерваторів, до них можна віднести:

- 1) ознайомлення з пам'ятками, що знаходились на території округу, та проведення об'їздів округу з цією метою;
- 2) формування місцевого архіву пам'яток (списки, описи, фотографії, плани, малюнки тощо);
- 3) спостереження за станом пам'яток, а також нагляд за проведенням консерваційних робіт;
- 4) формування рекомендацій та експертних висновків;
- 5) надання до Міністерства списку об'єктів, які, на думку окружних консерваторів, варті внесення до інвентаря;

б) складання загальнодоступного списку пам'яток, внесених до інвентаря [110].

Розпорядження від 5 квітня 1919 р. «Про внесення пам'яток мистецтва та культури до інвентаря» встановлювало порядок обліку історичних і культурних пам'яток на території Польської держави. Згідно з ним, мав бути створений загальний інвентар таких об'єктів, відкритий для ознайомлення всім зацікавленим особам [110].

Окрім цього, 5 квітня 1919 р. було утворено Раду консерваторів – колегіальний орган, до складу якого входили окружні консерватори та представники Міністерства мистецтва і культури. Цей орган мав право скликати власні з'їзди, на яких обговорювали питання розроблення принципів охорони пам'яток, оцінювали стан їхнього збереження в різних регіонах країни та розглядали інші актуальні проблеми у сфері пам'яткоохоронної діяльності. Подібні функції, але на регіональному рівні, виконували окружні консерваторські комісії, створені згідно з розпорядженням міністра віровизнань і народної освіти від 17 травня 1924 р. [10, с. 196].

Уже до середини 1919 р. польський уряд сформував дев'ять консерваторських округів, які спочатку охоплювали землі колишнього Королівства Польського. У кожному з них діяло консерваторське бюро, відповідальне за організацію охорони пам'яток у межах певної території. Упродовж 1920-х років мережа цих округів не залишалася сталою – їхня кількість та персональний склад змінювалися внаслідок розширення державних кордонів, адміністративних реформ і вдосконалення управлінського апарату [66, с. 379-381].

Так, якщо у 1919 р. існувало дев'ять округів, то до 1921 р. їхня кількість зросла до тринадцяти, а вже у 1927-му зменшилася до восьми. Економічна політика держави, спрямована на скорочення видатків, суттєво позначилася на цій сфері: у 1923 р. чисельність штатних працівників зменшили, унаслідок чого кожен консерватор змушений був опікуватися територіями двох або навіть трьох воєводств [94, с. 49].

Наприкінці 1920-х років фінансове становище держави поступово стабілізувалося, що позитивно вплинуло на діяльність у сфері охорони пам'яток – система ставала організованішою та результативнішою. Із восьми консерваторських округів того часу два охоплювали територію західної України. До Львівського округу належали Львівське, Тернопільське та Станіславівське воєводства, тоді як до Люблінського входили Люблінське, Поліське й Волинське воєводства (додаток А).

У 1936 р. Волинське воєводство було виокремлено в самостійний консерваторський округ. Під час формування округів враховували не лише адміністративний поділ, а й кількість пам'яток на певній території та наявність наукових і культурних осередків, здатних сприяти охороні культурної спадщини. Саме тому центрами ставали великі університетські міста: для Львівського округу – Львів, для Люблінського – Люблін, а для Волинського – Луцьк [95, с. 43-44].

Відповідно до розпорядження від 5 квітня 1919 р. було засновано Раду консерваторів – колегіальний дорадчий орган, до складу якого входили окружні консерватори та представники Міністерства мистецтва і культури. Рада мала повноваження скликати власні з'їзди, під час яких обговорювалися питання, пов'язані з розробленням принципів охорони пам'яток, оцінюванням стану їх збереження в окремих регіонах держави. Основним завданням Ради консерваторів було вироблення методичних підходів до охорони культурної спадщини, а також узгодження питань, пов'язаних із консервацією пам'яток, підготовкою фахових висновків і рекомендацій. До складу Ради входили як представники державних структур, так і наукові фахівці, залучені до пам'яткоохоронної діяльності: окружні консерватори, посадовці Міністерства мистецтва і культури (а пізніше – Міністерства віровизнань і народної освіти), архітектори, мистецтвознавці та запрошені експерти відповідного профілю [53].

Подібні завдання, проте на регіональному рівні, виконували окружні консерваторські комісії, створені згідно з розпорядженням міністра віровизнань і народної освіти від 17 травня 1924 р. [10, с. 196].

Окремо варто відзначити підписану 10 лютого 1925 р. угоду між Польщею та Ватиканом, яка регулювала відносини між костелом та державою [98].

Положення конкордату встановлювали, що культові рухомі пам'ятки, які належали костелу, контролювались змішаними комісіями, до яких входили представники окружних консерваторів та римо-католицького костелу [98]. Ці домовленості були підтверджені розпорядженням Міністра віровизнань та народної освіти від 19 грудня 1925 р.: «Для охорони старожитностей, творів мистецтва, архівних документів та рукописів, що мають історичну чи художню цінність, що знаходяться в католицьких церквах та церковних приміщеннях у кожній єпархії створюється комісія, що складається з ординарія, як голови, та чотирьох осіб, серед яких має бути державний консерватор пам'яток мистецтва та культури або інший представник Міністерства віровизнань та народної освіти» [111]. У 10 пункті розпорядження наголошувалось, що рухомі церковні пам'ятки не можуть бути знищені, переміщені, продані, обміняні, змінені, реставровані або реконструйовані без дозволу змішаної комісії. Транспортування цих пам'яток на публічні виставки також потребує дозволу комісії. Окрім цього, роботи, спрямовані на зміну, реставрацію або реконструкцію історичних об'єктів, підлягають нагляду змішаної комісії. Окремим пунктом відзначено джерела фінансування – «витрати на консервацію церковних пам'яток несуть установи, яким вони належать, з можливою допомогою Державного казначейства» [111].

Наприкінці 1920-х – на початку 1930-х рр. у міжвоєнній Польщі відбулися важливі зміни в законодавчому регулюванні сфери охорони культурної спадщини. Саме в цей період розпочалось формування оновленої нормативно-правової бази, яка стала фундаментом для подальшого розвитку пам'яткоохоронної політики держави. Ключову роль у цьому процесі відіграло розпорядження президента Ігнація Мосціцького від 6 березня 1928 р., яке сучасники й дослідники вважають однією з найґрунтовніших правових ініціатив у цій галузі [113, с. 537-542].

На відміну від попередніх актів, довкола яких від 1922 р. проходили тривалі дискусії, нове розпорядження спиралося на чітко сформульовані наукові принципи охорони спадщини. Документ розроблявся професійним середовищем – консерваторами та фахівцями Міністерства віровизнань і народної освіти – що забезпечило його високий рівень предметності та практичності. Саме тому багато положень цього акту без істотних змін застосовувалися в Польщі й у другій половині ХХ ст., витримавши випробування часом.

Одним із найважливіших нововведень було відходження від традиційного поділу пам'яток на групи залежно від їхньої художньої чи історичної цінності. Розпорядження пропонувало інший підхід: чітке, уніфіковане визначення того, що вважалось пам'яткою. До цього поняття віднесли будь-який рухомий або нерухомий об'єкт, характерний для певної епохи та наділений мистецькою, культурною, історичною, археологічною чи палеонтологічною цінністю. Важливим було й те, що така цінність мала бути підтверджена державними інституціями, після чого об'єкт набував статусу, який зобов'язував до його збереження [10, с. 197].

Президентське розпорядження поширювалося на широкий спектр культурних цінностей. Воно охоплювало шедеври архітектури, скульптурні твори, унікальні зразки матеріальної культури, а також «друки, архіви, звичайні та оздоблені рукописи, автографи, оправки книг» та інші предмети значної вартості, що перебували як у приватних колекціях, так і в музеях, бібліотеках та інших зібраннях [113].

Ключовим оновленням було впровадження системи обліку старовинних пам'яток, яка змінила звичний підхід до інвентаризації. Об'єкти, які ще не були внесені до цього реєстру, отримували посилену охорону. Так, згідно з положеннями статті 12 цього розпорядження, органи, відповідальні за збереження історичної спадщини, набували повноважень зупиняти будь-які роботи, що потенційно могли становити загрозу для пам'ятки, у тому числі перебудови, декоративні зміни, добудови чи будь-які інші маніпуляції, здатні порушити її первісний вигляд. У статті 14 визначалось, що керівники управління

муниципальних об'єднань, релігійних громад, церковних та монастирських юридичних осіб католицької церкви, публічних товариств, а також правосуб'єктних об'єднань, метою яких є охорона пам'яток, зобов'язані повідомляти компетентні органи охорони пам'яток першої інстанції про об'єкти, які перебувають у їхній власності та мають історичну цінність. Окрім цього вони зобов'язувались повідомляти про будь-які дії, що негативно вплинули на збереження цих об'єктів [113, с. 539].

Положення статті 16 наголошували на тому, що власники пам'ятки повинні підтримувати її у належному стані. Окрім цього, консерваторські комісії отримують право зобов'язати юридичних осіб (зазначених у статті 13) виконати необхідні роботи з охорони та вжити всіх необхідних заходів для забезпечення збереження пам'яток у їхній власності, за власний рахунок, та встановити терміни виконання цих робіт [113, с. 539].

Розглядаючи правовий акт, датований шостим березням 1928 р., слід звернути увагу, що, незважаючи на деякі недоліки, властиві для правової бази тогочасного перехідного етапу, цей документ ознаменував собою якісний підхід у формуванні методів до захисту об'єктів культурної спадщини. Систематизація термінологічних понять, встановлення чітких критеріїв для ідентифікації пам'ятки, а також розширення повноважень органів, відповідальних за збереження, дозволили міжвоєнній Польщі наблизити свою систему охорони пам'яток до тогочасних європейських стандартів, і увійти до числа країн, які мали впорядковане законодавство у цій сфері.

Прийняття президентського розпорядження від 6 березня 1928 р. стало лише початковим етапом у процесі формування повноцінної системи законодавства щодо охорони пам'яток. З огляду на те, що цей акт охоплював широкий спектр об'єктів – від архітектурних споруд до рукописів і музейних колекцій – постала потреба в додаткових нормативних документах, які б деталізували практичні механізми його реалізації.

В наступні роки була сформована ціла низка правових актів, які слугували доповненням та конкретизацією розпорядження 1928 р. Вони регулювали

охоронні процеси щодо рухомих та нерухомих предметів культури, встановлювали процедури реєстрації пам'яток, порядок контролю їхнього використання та механізми реагування на загрозу нищення чи пошкодження. До таких нормативних документів варто віднести розпорядження Міністерства віровизнань і народної освіти від 17 липня 1928 р., яке запроваджувало чіткі правила ведення реєстру пам'яток [112, с. 21-23].

Важливим доповненням стало й розпорядження Ради міністрів від 23 вересня 1932 р., що регламентувало порядок збереження пам'яток, які були у державній власності, та визначало механізми їх захисту на адміністративному рівні [115, с. 19-21]. Подальші зміни були закріплені у президентському законі від 25 січня 1933 р., який вносив поправки й уточнював окремі положення акту 1928 р. [122].

У тому ж руслі функціонувало президентське розпорядження від 28 грудня 1934 р., яке унормувало повноваження державних відомств і правила їхньої співпраці у сфері охорони культурної спадщини та інструкція Міністерства віровизнань і народної освіти від 24 жовтня 1936 р., яка визначала базові засади збереження історичного характеру давніх міст та їхніх будівель [103], [114, с. 2266-2285].

Зокрема, розпорядження Міністерства віровизнань і народної освіти датоване 17 липня 1928 р., встановлювало правила ведення у воєводських установах обліку пам'яток, розташованих у межах відповідного воєводства (за винятком тих, які належали римо-католицькій церкві). Цей документ фіксував структуру реєстру (поділ на секції та підсекції), перелік обов'язкових рубрик, регламентував процес внесення даних про об'єкти спадщини, а також умови його зберігання та порядок доступу до інформації для зацікавлених осіб. Відтак розпорядження сприяло уніфікації й систематизації облікових даних щодо культурної спадщини [112, с. 21-23].

Окрім цього, розпорядження Ради міністрів від 23 вересня 1932 р., деталізувало методи та механізми практичної охорони пам'яток, розвиваючи положення президентського акту 1928 р. Тут містились положення щодо процесу

інформування про нещодавно виявлені пам'ятки, визначались завдання для консерваторських бюро (відділів), зокрема щодо обстеження нерухомих об'єктів, розміщених на державних земельних ділянках, які підлягали парцеляції (поділу на менші частки). Додатково, документ містив зобов'язання для власників пам'яток щодо належного догляду за ними, а також окреслював інші адміністративні кроки, пов'язані із захистом об'єктів культури [115, с. 20-21].

Підсумовуючи аналіз державної політики у сфері охорони пам'яток на теренах Галичини та Волині у період 1918-1939 рр., можна констатувати, що цей час став періодом складної інституціоналізації та формування правового поля, яке розвивалося в руслі загальноєвропейських тенденцій, проте мало виразну специфіку, зумовлену завданнями розбудови польської державності на «східних кресах».

По-перше, дослідження засвідчило еволюційний характер законодавчого регулювання. Якщо на початковому етапі, в умовах повоєнного хаосу, діяльність базувалася на тимчасовому Декреті Регентської Ради 1918 р., то вже наприкінці 1920-х років Польща спромоглася виробити фундаментальну правову базу. Ключовим досягненням стало прийняття розпорядження Президента Ігнація Мосціцького від 6 березня 1928 р. «Про охорону пам'яток». Цей документ став справжнім проривом, оскільки він відмовився від суб'єктивних естетичних оцінок на користь наукових критеріїв, визначивши пам'ятку як об'єкт історичної, мистецької чи наукової вартості. Впровадження інституту обов'язкової реєстрації та надання державі права примусового відчуження занедбаних об'єктів (навіть приватної власності) свідчило про пріоритет публічного інтересу над приватним у справі збереження культурного надбання.

По-друге, було вибудовано чітку адміністративну вертикаль управління, очолювану Міністерством віровизнань та народної освіти. На регіональному рівні система спиралася на діяльність консерваторських округів. Важливим моментом для досліджуваного регіону стала адміністративна реорганізація: якщо спершу Галичина і Волинь підпорядковувалися Львівському та Люблінському округам, то створення у 1936 р. окремого Волинського

консерваторського округу із центром у Луцьку стало свідченням зростання уваги центральної влади до специфіки та потреб цього регіону. Водночас, функціонування цієї системи постійно наштовхувалося на кадрові та фінансові обмеження. Як показав аналіз джерел, один консерватор часто змушений був відповідати за величезні території кількох воєводств, що фізично унеможливлювало ефективний контроль за станом усіх об'єктів, особливо у віддалених районах.

По-третє, державна пам'яткоохоронна політика мала виразне ідеологічне забарвлення. Попри декларовану універсальність закону, на практиці охорона пам'яток часто перетворювалася на інструмент культурної експансії та легітимізації польської присутності. Аналіз фінансування реставраційних робіт виявив диспропорцію: лєвова частка державних коштів спрямовувалася на відновлення об'єктів, що репрезентували польську історичну традицію (католицькі костели, магнатські замки, палаци), тоді як сакральна архітектура українців (греко-католицькі та православні храми) часто залишалася поза увагою держави або розглядалася виключно як етнографічний матеріал, а не як рівноцінна частина національного надбання.

Отже, державна політика Другої Речі Посполитої у сфері охорони пам'яток мала дуалістичний характер. З одного боку, вона забезпечила впровадження високих європейських стандартів обліку та реставрації, створивши професійне середовище консерваторів. З іншого боку, ця система була інтегрована в політику національної асиміляції, що призводило до вибіркового підходу в охороні спадщини та спонукало українську громаду до створення власних, альтернативних механізмів захисту своєї культури.

РОЗДІЛ III.

ПАМ'ЯТКООХОРОННА ДІЯЛЬНІСТЬ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ТА УГКЦ

3.1. Наукові товариства у системі охорони пам'яток Галичини та Волині

На початку 1920-х років Польська держава стикнулася з низкою викликів, пов'язаних із розбудовою своїх інституцій і зміцненням контролю над новими територіями, що призвело до активного залучення громадськості до різноманітних ініціатив, зокрема в сфері охорони пам'яток та популяризації культурної спадщини. Водночас польські політичні кола використовували культурні та краєзнавчі проекти як інструмент державної експансії, трактуючи регіональні пам'ятки як частину національного надбання польського народу та обмежуючи впливи української громади. У цих умовах українські громадські організації та ГКЦ ставали центрами опору культурній асиміляції, сприяючи розвитку краєзнавчих досліджень, підтримці музейництва, пам'яткоохоронних ініціатив та формуванню національної ідентичності на основі збереження історичної спадщини регіону.

У період, коли основні ресурси спрямовувались на стабілізацію політичної та економічної ситуації, уряд активно спирався на діяльність громадських організацій, залучаючи їх до реалізації культурних і освітніх ініціатив, у тому числі у сфері збереження пам'яток. На території Галичини та Волині в міжвоєнний час функціонувала розгалужена мережа товариств краєзнавчого, туристичного та охоронного характеру, які поступово перетворилися на важливий інструмент культурної політики держави.

У цьому контексті краєзнавство стало не лише формою наукового пізнання, а й засобом політичного впливу. Його розвиток безпосередньо

пов'язувався з ідеями регіоналізму – концепцією, покликаною водночас інтегрувати місцеві громади у державну структуру та обмежити поширення українських національних ініціатив. Регіоналістичні підходи вимагали активного дослідження історії краю, збереження матеріальних свідчень минулого, а також формування «правильного» історичного нарративу, що відповідав державним інтересам.

Таким чином, пам'яткоохоронна діяльність у Галичині міжвоєнного періоду тісно перепліталася з політичними процесами. Її інституційна організація та інтелектуальне підґрунтя формувались у руслі загальної культурної політики польської держави, яка прагнула поєднати наукову працю з ідеологічним контролем над історичною пам'яттю регіону.

На відміну від польського середовища, де краєзнавчий рух користувався підтримкою державних структур, українські ініціативи у цій сфері відповідно розвивалися значно повільніше. Причини цього полягали не лише у складній політичній ситуації, але й у політиці обмеження українського культурного життя з боку польської адміністрації. Українські товариства, які намагалися поєднувати просвітницьку діяльність із вивченням історії рідного краю та збереженням пам'яток, функціонували переважно на добровільних засадах і завдяки пожертвам місцевої громади.

Відсутність фінансової підтримки з боку держави позначалася не лише на масштабах діяльності, але й на її системності: більшість українських організацій не мали змоги утримувати постійний персонал, забезпечувати публікацію досліджень чи організувати тривалі експедиції. Попри це, саме вони виконували важливу роль у збереженні локальної історичної пам'яті, формуванні національної свідомості та протидії асиміляційним процесам [23, с. 133].

Ще в жовтні 1906 р. у Варшаві було засновано Польське краєзнавче товариство (далі – ПКТ), яке впродовж тривалого часу було найбільш впливовим осередком краєзнавства в міжвоєнній Польщі. Першим головою організації став Александр Яновський. Впродовж 1907-1913 рр. було сформовано ключові

комісії по напрямках діяльності – фізіографічна, охорони природи, видавнича, а також численні секції, орієнтовані на роботу з молоддю, популяризацію гірських та міських досліджень і розвиток музейної справи. Окрім цього було організовано бібліотеку та започатковано випуск спеціалізованого журналу «Земля» [38].

Для поширення краєзнавчих ініціатив на всю територію держави ПКТ започаткувало мережу регіональних осередків, що підпорядковувалися центральному відділу. Уже до початку Першої світової війни такі філії активно займалися науковими дослідженнями, організовували екскурсії та туристичні маршрути, а також опікувалися діяльністю 16 провінційних музеїв [25, с. 277].

Післявоєнне відновлення товариства розпочалось у 1920-х рр. У лютому 1921 р. розпочало свою діяльність Львівське відділення ПКТ. Очільниками були Мечислав Опалек, Бенедикт Фулінський, Зенон Лишек та Казимир Матейський [51, с. 51]. На початковому етапі відділення не вирізнялося активною науковою роботою: основну увагу зосереджували на проведенні екскурсій по Львову та його околицях, а також організації туристичних походів у Карпати.

Статус автономного підрозділу в структурі ПКТ надавав Львівському відділенню певну свободу в організації власних ініціатив. Це дозволяло розвивати власну видавничу діяльність, формувати шкільні краєзнавчі гуртки та розбудовувати екскурсійну та туристичну роботу. Важливою складовою діяльності була бібліотека, яка до кінця 1937 р. налічувала 701 книгу та 629 світлин, а вже наступного року її фонд зріс до 890 одиниць [120, с. 18].

Одним із головних напрямів діяльності Польського краєзнавчого товариства була активна видавнича робота, яка слугувала інструментом популяризації знань про регіони та їх культурну спадщину. Центральним виданням товариства став журнал «Земля», а місцевих секцій гуртків – місячник «Політ орла», орієнтований на краєзнавчі й туристичні ініціативи. Львівське відділення ПКТ у 1937 році започаткувало власне видання – часопис «Огляд краєзнавчий» під редакцією Францішека Угорчика, у якому поєднувалися наукові статті, інформація про природні та історико-культурні особливості

регіону, а також карти, схеми та ілюстрації для візуалізації матеріалу [54, с. 134-135]. Більшість матеріалів у ньому була присвячена локальній історії, культурі та охороні пам'яток, зокрема тут друкувався окружний консерватор З. Горнунг, а тираж журналу у 1938 р. сягнув позначки в 5 тис. примірників. Цікавою особливістю було те, що учасники товариства мали можливість скористатись знижками на видавничу продукцію та при оплаті проїзду залізницею [25].

Окрім наукової та видавничої роботи, ПКТ здійснювало пам'яткоохоронну діяльність через системну екскурсійно-туристичну роботу. При головній раді ПКТ функціонувала комісія краєзнавчих гуртків шкільної молоді, яку протягом тривалого часу очолював Леопольд Венгшинович. Комісія координувала створення окружних гуртків при відділеннях товариства та формувала програму їх діяльності, спрямовану на виховання свідомих громадян, обізнаних з історією та культурною спадщиною Польщі [26, с. 112].

Основними завданнями молодіжних осередків було стимулювання інтересу до подорожей, дослідження регіонів та активна участь у збиранні краєзнавчих матеріалів. Крім того, молодіжні гуртки брали участь в охороні пам'яток культури та природи, сприяючи практичному засвоєнню знань про збереження історичної спадщини. Зокрема львівський окружний гурток було створено 18 лютого 1933 р. [50, с. 208-210].

Вагому роль у пам'яткоохоронній діяльності товариства відігравав музейний напрям. Ще з 1907 р. у Варшаві розпочався збір музейних колекцій із метою створення краєзнавчого музею, а у 1908 р. для координації цієї роботи була заснована музейна комісія під керівництвом проф. Станіслава Конткевича. Комісія розробила регламенти, що визначали цілі, методи та стандарти роботи з пам'ятками, включно з уніфікацією інвентаризації, каталогізацією, формуванням загального каталогу експонатів та підготовкою методичних матеріалів для музейних працівників. Така організація забезпечувала централізацію та злагодженість музейного руху у складі ПКТ. Музейні відділи товариства передавали зібрані матеріали до регіональних музеїв, орієнтуючись на дві головні цілі: зберегти якомога більше предметів, що ілюстрували культурні та

природні особливості польських земель, і сформувати на базі музеїв осередки науково-освітньої роботи [26].

У Львові музей при ПКТ не створювався через наявність численних польських закладів та домінування польського населення, тоді як на Волині, зокрема в Острозі, музейна діяльність товариства мала успіх. Станом на 1938 р. функціонувало 18 музеїв ПКТ, які відвідало понад 30 тисяч осіб. Через державну підтримку польське краєзнавче музейництво переважало за обсягом і якістю фондів над українським, проте на теренах Галичини активно діяли й українські товариства аналогічного профілю, що відображало характер національної конкуренції у сфері музейництва. Після Другої світової війни ці заклади лягли в основу сучасної мережі державних музеїв Польщі [25, с. 278].

Волинське товариство краєзнавців та охорони пам'яток старовини було засноване Ф. Ксенжопольським у 1927 р. у м. Луцьк. У 1933 р. воно офіційно приєдналося до Польського товариства краєзнавців і опіки над пам'ятками минулого – центральної структури, що координувала пам'яткоохоронну діяльність на території всієї Другої Речі Посполитої. Це об'єднання мало велике значення, адже з початку 1930-х років варшавське товариство фактично виконувало роль головного органу у справах культурної спадщини, об'єднуючи місцеві осередки з Кракова, Познані, Катовіце, Львова, Луцька та інших міст. Таким чином, Волинське товариство стало частиною всеохопної мережі, яка забезпечувала єдність методики роботи, систематизацію обліку пам'яток і спільну видавничу діяльність [40, с. 250].

Організаційна структура Волинського товариства будувалася за секційним принципом: діяли краєзнавча, музейна, природоохоронна, туристична та інші секції, кожна з яких мала власну програму і звітувала перед воєводською радою. Така система дозволяла поєднувати науково-дослідницьку роботу з практичними заходами – від інвентаризації пам'яток і збору етнографічних матеріалів до організації туристичних маршрутів і проведення виставок. Діяльність секцій координувалася відповідно до статуту, який регламентував

внутрішню дисципліну, ведення документації та підготовку щорічних звітів про виконану роботу [40, с. 251].

Географія роботи товариства поширювалась на Волинське воєводство, а його осередки були в Рівному, Дубно, Острозі, Володимирі-Волинському, Сарнах, Ковелі, Кременці та ін. При цих відділеннях також здійснювали свою роботу молодіжні осередки товариства [40, с. 251].

Для підтримання постійного зв'язку між головною радою та місцевими осередками Волинське товариство краєзнавців і опіки над пам'ятками старовини регулярно проводило щорічні та щопіврічні з'їзди делегатів. Такі зібрання відігравали ключову роль у координації роботи товариства, забезпечуючи не лише обмін досвідом, а й вироблення єдиної стратегії розвитку краєзнавчого руху на Волині. З'їзд делегатів затверджував програму діяльності на наступний період, розглядав звіти воєводської ради, ухвалював річний бюджет, здійснював контроль за роботою секцій та відділів [40, с. 252].

Товариство визначало своєю основною метою всебічне вивчення, збереження та популяризацію історико-культурної спадщини Волинського воєводства. Його діяльність поєднувала наукові, освітньо-просвітницькі та охоронні функції, спрямовані на формування у суспільстві свідомого ставлення до минулого краю. Серед головних завдань організації було збирання, систематизація та наукове опрацювання матеріалів з історії, археології, етнографії та природи Волині, а також поширення цих знань серед широкої громадськості.

Для реалізації поставлених цілей товариство проводило інвентаризацію історико-культурних пам'яток, здійснювало їх фотографування та складання креслень і планів. За згодою власників воно проводило обстеження окремих об'єктів, ініціювало їх консервацію та реставрацію. Важливу роль у збереженні спадщини відіграло створення власного музейного фонду, який формувався шляхом придбання, дарування або прийняття на зберігання предметів старовини, археологічних артефактів, документів, творів мистецтва та побутових речей.

З метою поширення знань про Волинь товариство організовувало краєзнавчі виставки, наукові експедиції та екскурсії, що охоплювали як членів організації, так і широку громадськість. Популяризаційна діяльність здійснювалася також через проведення відкритих лекцій і публічних читань, видання власного часопису, підготовку публікацій у періодиці, а також створення бібліотек і архівів при осередках. Значну увагу приділяли розвитку туризму – товариство утримувало туристичні бази, інформаційні бюро, надавало методичні матеріали для екскурсиводів і краєзнавців [40].

У 1938 р. розпочато видання власного щомісячника – «Волинська Земля», присвячений краєзнавству та культурі волинського регіону. На його сторінках регулярно публікувалися статті, присвячені охороні пам'яток архітектури, історії, археології та природи, а також матеріали, спрямовані на популяризацію ідеї збереження старовини серед широких верств населення [99].

Пам'яткоохоронна діяльність товариства не обмежувалась лише науковими дослідженнями чи збиранням інформації – вона мала виразно практичний характер. Одним із провідних напрямів його роботи стало поширення ідей охорони культурної спадщини через екскурсійно-туристичну діяльність, яка поєднувала просвітницькі цілі з формуванням у населення шанобливого ставлення до історичних пам'яток. Завдяки такій роботі товариство поступово утверджувало розуміння пам'ятки не лише як об'єкта минулого, а як частини сучасного культурного простору регіону.

Важливе місце у діяльності організації займали конкретні заходи з консервації та реставрації окремих об'єктів. Зокрема, товариство виділяло кошти на збереження руїн замку в Губкові, замку князів Острозьких, будинку князів Яблонських, а також пам'ятника відомому історикові С. Кордашевичу в Острозі [26, с. 95].

Волинське товариство друзів наук виникло у 1935 р. як ініціатива, що мала на меті об'єднати науковців, краєзнавців та місцеву інтелігенцію для системної роботи з культурною спадщиною регіону. Організацію заснували дві ключові постаті міжвоєнного інтелектуального життя Волині: польський історик і

редактор краєзнавчого видання «Rocznik Wołyński» («Волинський щорічник») Ян Гоффман, який також очолював Союз учителів Польщі в Рівному, та віце-воєвода Юзеф Слешинський. Їхня співпраця засвідчувала прагнення поєднати академічний інтерес із адміністративною підтримкою для інституційного розвитку охорони пам'яток та вивчення минулого краю [21].

Як зазначає Н. Кінд-Войтюк, діяльність Волинського наукового товариства у міжвоєнний період відзначалася чіткою пропольською спрямованістю. Це відображалось, зокрема, у січневій установчій відозві 1935 р., де підкреслювалося, що Волинська земля історично належить Речі Посполитій. Для реалізації цієї ідеологічної позиції товариство визначило конкретні завдання: популяризацію історико-краєзнавчих і пам'яткоохоронних досліджень на Волині; опрацювання невідомих архівних фондів; організацію видавничої діяльності та наукових засідань; збір матеріалів для польських музеїв; а також надання наукової підтримки дослідникам. Така структура роботи демонструвала поєднання наукових та політико-ідеологічних цілей, спрямованих на закріплення польського впливу на культурну спадщину регіону [40, с. 252].

Аналіз матеріалів, міжвоєнної преси та інших джерел свідчить, що робота товариства зосереджувалася на кількох ключових напрямках: систематичний пошук, збір та вивчення історичних пам'яток (археологічних, етнографічних, археографічних), їхня охорона та популяризація історії і старожитностей через туристичні ініціативи і краєзнавчі виставки.

Особливу наукову цінність мали археологічні розвідки обох товариств. Так, 13 листопада 1928 р. експедиція Волинського товариства краєзнавців виявила рештки мамонта поблизу Луцька, а під час досліджень у селі Гірники Дубенського повіту та у Кременецькому повіті зафіксовано давньоруські горщики, гончарні вироби та піч-рудницю для перетоплення руди й бронзи. Значні роботи проводилися й у околицях Луцька, що засвідчує активність товариств у вивченні археологічної спадщини регіону [40, с. 252].

У 1937 р. під керівництвом Я. Фітцке проведено комплексне дослідження могильника стрижівської культури в Торчині, де виявлено 19 поховань, що

надало цінний археологічний матеріал. Інвентар включав кераміку, крем'яні ножі, серпи, наконечники списів і стріл, кістяні проколки, мідні кільця та амулети з ікла кабана, завдяки чому вдалося виділити два періоди культури: пізній енеоліт та ранню бронзу. Торчинський некрополь був однією з головних стоянок цієї культури. Цього ж року обидва волинські товариства проводили розкопки в Кременецькому, Костопільському та Ровенському повітах, зосереджуючись на курганах. Найбільш помітним був курган у селі Буглів Кременецького повіту, де виявлено поховання жінки з нетиповим положенням тіла та супровідними знахідками – глиняним кубком і двома срібними перстнями. Дослідження підтвердили системний підхід товариств до вивчення археологічної спадщини Волині та значення матеріалів для відтворення давньої культури регіону [40, с. 254].

У межах Тернопільського воєводства офіційного відділення Польського краєзнавчого товариства не було створено, проте його ідейні засади продовжувало Воєводське туристично-краєзнавче товариство, яке згодом отримало назву Подільське туристично-краєзнавче товариство (ПТКТ). Попри відсутність формальної належності до структури ПКТ, ця організація діяла у тому ж ідейному руслі, спираючись на аналогічні принципи популяризації краєзнавства, охорони пам'яток і розвитку туризму як складової культурно-просвітницької роботи.

Завдяки розгалуженій мережі повітових філій товариство забезпечувало тісну взаємодію між місцевими осередками, що сприяло координації пам'яткоохоронних ініціатив і поширенню спільних методів діяльності. Подібно до відділень ПКТ, подільські краєзнавці приділяли значну увагу обліку та збереженню історико-культурної спадщини, організації туристичних маршрутів, екскурсій і популяризації знань про рідний край серед населення.

Товариство розпочало свою діяльність у Тернополі у 1925 році, ставши першою на Поділлі організацією подібного профілю та однією з найвпливовіших у Польській державі за рівнем організаційного розвитку й авторитетом серед науково-громадських інституцій [104].

Ініціатором створення товариства виступив референт з питань туризму Тернопільського воєводського уряду Тадеуш Кунзек, а першим головою було обрано старосту Р. Коньцовіча [18, арк. 1].

Провідною метою ПТКТ визначалося поєднання наукового, освітнього та культурно-просвітницького напрямів діяльності. Організація прагнула до всебічного пізнання Поділля, вивчення його природи, історії та етнокультурних особливостей, а також до збереження місцевих пам'яток як елементів історичної спадщини регіону. Водночас діяльність товариства мала і прагматичний вимір – передбачалося, що розвиток краєзнавства й туризму сприятиме економічному пожвавленню воєводства, особливо у сфері місцевих промислів та інфраструктури.

ПТКТ брало на себе широкий спектр завдань, серед яких – збір і популяризація краєзнавчих матеріалів, створення музейних колекцій, організація виставок, читання лекцій і проведення конференцій. Особливу увагу товариство приділяло інформаційно-просвітницькій роботі, розповсюджуючи ідеї охорони культурної спадщини та розвитку туризму через пресу й власні друковані видання [14, арк. 1-2].

Роботу товариства можна поділити на декілька етапів. З 1925 р. по 1928 р. виділяється організаційний етап – пошук ресурсів, розробка методів та форм роботи, утворення мережі місцевих осередків. Центрами філій стали такі населені пункти: Борщів, Заліщики, Теремовля, Золочів, Бучач, Чортків, Бережани, Підгайці, Зборів, Збараж, Скалат, Броди, Кам'янець, Перемишляни, Радехів, Копиченці [17, арк. 1].

Кількість учасників товариства у цей період мала стійку динаміку до збільшення – з 228 осіб у 1925 р. до 630 осіб у 1928 р. Окрім цього, варто додати чималу кількість організованих поїздок – 4, 20, 14, 21 відповідно [101, с. 45].

Завдяки дотації Міністерства громадських робіт у червні 1928 р. товариство видало путівник по Тернопільському воєводству, який став важливим кроком у популяризації культурної спадщини краю. У ньому подано описи найцікавіших місць для відвідування, акцентовано увагу на руйнування

пам'яток унаслідок Першої світової війни, розміщено фотографії та карту з позначеними об'єктами. Видання накладом 5600 примірників засвідчило значний інтерес до краєзнавчої тематики та активну просвітницьку діяльність товариства [106].

У наступному етапі діяльності (1928 – 1930 рр.) товариство продовжує свій активний розвиток відповідно до програмних настанов. Було реорганізовано повітові філії, розгорнуто широку рекламну кампанію через пресу та участь у загальнопольських виставках у Познані, Львові, Рівному та Вільнюсі. Видавнича діяльність Товариства помітно розширилася: опубліковано працю Л. Харевича «Історія міста Золочева», путівник по Заліщиках, а також серію з десяти типів листівок загальним накладом 30 тисяч примірників, понад половину яких реалізовано вже протягом двох років [38, с. 124].

Активна пам'яткоохоронна робота проводилася на рівні повітових осередків товариства. Зокрема, зусиллями Борщівської філії відновлено місцевий замок, Золочівська філія ініціювала акцію з охорони старовини, зокрема замку короля Яна Собеського. Тербовлянська філія здійснила консервацію окремих об'єктів у місті, Перемишлянська провела інвентаризацію пам'яток, а Буцацька організувала їх реєстрацію [61, с. 171-179].

Щодо державного фінансування в цей період, можна відзначити надання коштів з кредиту Міністерства публічних робіт – по 200 зл. отримали філії у Заліщиках та Золочеві, 400 зл. – тернопільський осередок [15, арк. 27]. Фінансова підтримка пам'яткоохоронної діяльності ПТКТ мала вибіркового і обмеженого характеру, хоча держава й декларувала зацікавленість у розвитку цієї сфери. У 1927 р. Міністерство внутрішніх справ звернулося до місцевих органів влади із закликом надати товариству не лише матеріальну допомогу, а й широку громадську підтримку в організації опіки над пам'ятками минулого [16, арк. 1].

Ініціатива центральної влади мала на меті створення сталої системи взаємодії між адміністрацією та громадськими інституціями у справі збереження культурної спадщини. Проте на практиці ці наміри не були реалізовані належним чином, оскільки суми виділених коштів в цей період були явно недостатніми.

Варто відзначити активну роботу повітового відділення у с. Кривче, де було проведено обстеження печери науковими експедиціями, відновлено вежі середньовічного замку та створено туристичний притулок. Зусиллями товариства до печери було прокладено дорогу та облаштовано туристичну стежку, що сприяло зростанню її відвідуваності – лише у 1929 р. сюди прибуло понад дві тисячі туристів. Роботи з відкриття й упорядкування печер у 1929–1930 рр. коштували близько 12 тис. зл., що свідчить про значний для місцевих умов обсяг інвестицій. Для поширення знань про цей об'єкт товариство видало ілюстрований путівник, який поєднував наукову інформацію з практичними рекомендаціями для мандрівників [37, с. 37].

У цей період фінансування з боку державних відомств було більшим: 1929 р. – 1000 зл., 1931 – 12000 зл., 1932 р. – 6700 зл., 1933 р. – 6000 зл. Щодо кількості членів товариства, то у 1930 р. вона сягнула позначки 725 осіб [101].

Третій етап діяльності (1930-1931 рр.) позначився особливим розквітом видавничої та просвітницької роботи, що стала одним із ключових інструментів популяризації регіону. У цей період товариство спрямувало зусилля на створення якісної поліграфічної продукції, здатної презентувати Поділля як привабливий туристичний і культурний простір не лише в Польщі, а й за її межами. Вийшов друком ілюстрований проспект «Відвідайте Поділля», а також туристичні брошури англійською, французькою та німецькою мовами – загальним накладом 36 000 примірників, які Міністерство закордонних справ розповсюдило через польські дипломатичні установи за кордоном [123]. Серед інших помітних видань – план міста Тернополя, укладений професором Ю. Галічером, брошура Т. Кунзека «Наше Поділля», а також серія проспектів і фотоальбомів, зокрема «Подільські замки». Загалом товариство випустило близько 100 тисяч листівок, що підкреслює масштаб його інформаційної діяльності. Водночас активізувалась туристично-просвітницька робота: проводилися лекції для молоді та військових, спрямовані на формування регіональної ідентичності й поширення ідей охорони культурної спадщини [101, с. 20].

За підтримки Львівського консерватора, ПТКТ активізувало заходи з охорони пам'яток історії та культури на території всього Тернопільського воєводства, спрямовані на запобігання їх руйнуванню. Організаційна участь товариства у Воєводській земельно-регіональній виставці 1931 р. дозволила поєднати культурно-освітню та туристичну складові: ПТКТ підготувало історико-етнографічну експозицію та організувало спеціальну туристично-екскурсійну групу для відвідувачів. Така активність сприяла масовому залученню населення до краєзнавчої роботи, і кількість учасників діяльності ПТКТ перевищила тисячу осіб [101, с. 45].

У четвертому етапі (1931–1934 рр.) ПТКТ активізувало роботу з молодіжними краєзнавчими ініціативами. У 1932 р. при товаристві створено спеціальну секцію для шкільної молоді, покликану стимулювати формування краєзнавчих гуртків у середніх навчальних закладах. Першим керівником секції став директор тернопільської гімназії Домінік Питель, який взяв на себе відповідальність за організацію подібних осередків у регіоні [116, с. 3]. У вересні 1933 р. представники ПТКТ виступали на краєзнавчому з'їзді в Олеську, де були присутні делегати туристичних і екскурсійних товариств з усієї Польщі, а також воєводські та міністерські чиновники. Одним із практичних результатів стало відновлення залізничних пілг для відвідування популярних туристичних об'єктів, що сприяло більш активному залученню населення до подорожей. Крім того, ПТКТ увійшло до числа засновників Асоціації польських туристичних товариств, що забезпечило зміцнення співпраці між регіональними організаціями [119, с. 3].

Впродовж цього періоду завдяки фінансуванню Міністерства віровизнань та народної освіти проведено охоронні роботи навколо замку в Теребовлі. Для туристів на території замку споруджено дерев'яний притулок, а на стіні встановлено пам'ятну табличку. Члени організації також впорядкували руїни XVII ст. монастиря у с. Підгора. У Чорткові завдяки зусиллям місцевого відділення розпочато ремонт замку, зокрема стін і веж, перебудовано три кімнати, одна з яких відведена для діяльності ПТКТ [38].

Упродовж 1931–1934 рр. ПТКТ приділяло увагу розвитку туристичної інфраструктури: облаштовано туристичний притулок у Заліщиках, здійснено роботи у Медоборах та облаштовано печери в с. Кривче. Впродовж десяти років діяльності організація прочитала 355 лекцій для понад 18 тис. осіб [19, арк. 3].

У період 1935–1939 рр. товариство активно поєднувало зусилля з охорони пам'яток із розвитком туристичної інфраструктури Поділля. В організації з'явилися нові секції – філателічна, підтримки туризму, веслувальна на байдарках і каное, а згодом лижна, що дозволило розширити напрямки діяльності. Поділля включили до екскурсійних програм Товариства розвитку східних земель та екскурсійного бюро «Orbis», налагоджено контакти з Польським туристичним клубом, що сприяло зростанню відвідуваності регіону.

Повітові відділення Товариства активно займалися облаштуванням туристичних об'єктів: збудовано притулки у Крутилові, Берем'янах, Скоморохах, Заліщиках та Олеську, розпочато консерваційні роботи на руїнах замків у Кудринцях, Кривче та Чорткові. У Чорткові відновлено частину замкового крила, облаштовано кімнати для притулку, інформаційного центру та громадських заходів. У Тереховлі обладнано пляж і пристань для байдарок. Вартість усіх робіт складала 16 000 зл., з яких до 1938 р. витрачено 9 800 зл., включно з 2 000 зл. субсидії від Міністерства зв'язку [117, с. 8-10].

ПТКТ також активно займалось просвітницькою діяльністю, розширюючи бібліотечний фонд та видавничу справу. Поповнення бібліотеки включало путівники, брошури та місячники, які висвітлювали історію, культуру та туристичні маршрути Поділля. Завдяки цьому широка громадськість та туристи отримували доступ до актуальної інформації про регіон, що стимулювало зацікавленість та відвідуваність [26, с. 101].

Вагому роль у реалізації діяльності щодо охорони культурної спадщини відігравало Наукове товариство імені Шевченка (НТШ). В цей період членами товариства проводились численні археологічні дослідження та розкопки, результати яких ставали основою комплектування музейних фондів. На базі матеріалів зібраних у експедиціях поступово розбудовувалась збірка історико-

культурного музею НТШ. У 1920-х роках музейні фонди помітно збагатились завдяки артефактам доби неоліту, виявленими під час робіт Ю. Полянського поблизу населених пунктів Новосілка Костюкова та Голігради. Серед найбільш важливих надходжень того часу – скарб срібних виробів княжої доби, знайдений у селі Вербівка, Бережанського повіту [79, с. 47].

У цей самий час «Кружок любителів Львова», заснований у 1921 р. за ініціативи львівської «Просвіти» та Б. Януша, став центром популяризації місцевої історії та дослідження пам'яток міста. Формат гуртка дозволяв діяти без спеціального дозволу влади, що було важливо в умовах посилення антиукраїнських настроїв і діяльності польських аматорських товариств старовини. Члени осередку (І. Брик, І. Ліщинський, І. Куровець, Я. Колтунюк, М. Стефанівський) займалися науковими пошуками, зокрема розвідками найдавнішої дороги з Холма до Львова та дослідженнями князівської столиці у селах Крилос і Залуква. Маршрут пам'яток Львова для гуртка підготував художник І. Труш. Хоча через два роки діяльність «Кружка» була припинена, він заклав методологічну основу популяризації історії та охорони пам'яток у регіоні [26, с. 117].

Збереженням культурної та історичної спадщини займалось товариство «Просвіта». Згідно зі своїм статутом товариство мало на меті сприяння просвіті, піднесення культурного рівня та покращення добробуту українського народу у всіх соціальних прошарках та сферах життя. Для досягнення цих цілей організація активно залучало різноманітні форми роботи: організацію масових свят, з'їздів та прогулянок з метою вивчення краю та його визначних місць, заснування та забезпечення функціонування бібліотек і громадських музеїв, а також публікацію матеріалів присвячених локальній історії [13].

Особливу увагу «Просвіта» концентрувала на питаннях захисту пам'яток української культури, збиранні документації, що стосувалася національно-визвольного руху, а також на належному догляді за військовими похованнями часів Першої світової війни. У Львові було сформовано громадський комітет, який згодом еволюціонував у крайове Товариство охорони військових могил,

маючи свою філію у Станіславові. Читальні товариства брали на себе зобов'язання збирати старі документи, архівні матеріали, розпорядження, а також особисті речі тих, хто брав участь у бойових діях. Для забезпечення цієї місії при читальнях створювались спеціалізовані сектори із захисту історичної спадщини, чия діяльність охоплювала турботу про військові могили, забезпечення їхнього належного вигляду під час «Зелених Свят», організацію покладання вінків до місць поховання Січових Стрільців, ведення літопису громадського життя та документування спогадів очевидців [11, с. 25-26].

Формування історичної обізнаності серед молоді, яке розглядалось як складова виховання, стало потужним поштовхом до багатогранної діяльності молодіжних українських товариств, зокрема у сфері охорони культурної спадщини. Ця робота поєднувала як просвітницькі, так і практичні заходи. До провідних товариств цього періоду варто віднести «Сокіл», «Пласт» «Січ», «Луг», «Орли»-КАУМ (Католицька асоціація української молоді). Серед їхніх напрямків роботи провідну роль відігравало збереження пам'яток воєнної історії – пошук та впорядкування поховань УСС та вояків Української Галицької Армії, будівництво символічних могил та меморіалів, а також вшанування їхньої пам'яті через щорічні поминальні служби. Як зазначає Н. Заставецька – «окреслену діяльність проводили більшість молодіжних організацій, втім, основну роботу взяли на себе галицькі пластуни, поповнивши згодом ряди активістів спеціально створеного Товариства охорони воєнних могил» [26, с. 123].

Окремими двома напрямками можна виокремити «національну туристику» (мандрівництво) та краєзнавство. Спільним завданням для них обох було розширення світогляду молоді через безпосереднє вивчення рідного краю. Починаючи з 1924 р., вище керівництво Пласту зобов'язувало своїх членів у час літнього відпочинку колекціонувати етнографічні здобутки під час мандрівок, робити замальовки розташування поховань січових стрільців, а також фіксувати відомості про довкілля поселень, значущі історичні об'єкти та храми [12, с. 13].

Товариство «Сокіл» з метою підсилення національно-патріотичного виховання формувало спеціалізовані секції та гуртки, сфокусовані на краєзнавстві та туризмі, де молодь могла комбінувати набуття знань із польовими дослідженнями. Аналогічну роботу вели і члени товариства «Луг», які активно залучалися до краєзнавчих експедицій [26, с. 123].

Підсумовуючи діяльність наукових і громадських товариств у сфері охорони пам'яток Галичини та Волині, можна констатувати, що у міжвоєнний період саме громадська ініціатива стала одним із ключових рушіїв розвитку пам'яткоохоронної справи. Цей процес характеризувався виходом за межі вузького академічного кола та залученням широких верств населення, що сприяло перетворенню історичної спадщини на важливий елемент суспільного життя та культурного простору регіону.

Охорона старовини тісно переплелася з розвитком туристично-краєзнавчого руху, де наукові дослідження органічно поєднувалися з просвітництвом. Діяльність товариств не обмежувалася лише фіксацією чи музеєфікацією об'єктів, а й включала активну популяризацію через видання путівників, організацію екскурсій та створення туристичної інфраструктури. Такий підхід дозволив інтегрувати пам'ятки в сучасний контекст, зробивши їх доступними та зрозумілими для громадськості. Попри відмінності у джерелах фінансування та ідеологічних векторах – від державного регіоналізму польських організацій до національного самоствердження українських товариств – їхня спільна робота дала вагомий практичний результат, який забезпечив збереження значного масиву історико-культурної спадщини краю.

3.2. Музеї та архіви як осередки охорони культурної спадщини

Продовжуючи загальну лінію розвитку охоронної діяльності, яку здійснювали наукові товариства Галичини та Волині, природним є звернення до інституцій, що відігравали не менш важливу, а подекуди й ключову роль у збереженні культурного надбання регіону. Якщо громадські та наукові організації забезпечували ініціативність, мобілізацію місцевих ресурсів і популяризацію ідей охорони старовини, то саме музеї та архіви формували сталий, професійний фундамент цієї діяльності.

У міжвоєнний період ці установи стали центрами акумуляції пам'яток матеріальної та духовної культури, наукових досліджень і систематичного вивчення історичного середовища. У Галичині й на Волині функціонували як польські державні та самоврядні музеї, так і українські культурні осередки, створені з ініціативи інтелігенції, церковних структур чи громадських товариств. Попри відмінності в ідеологічних акцентах, їх об'єднувала спільна мета – збереження історичного обличчя краю й опір процесам культурної ерозії.

Мережа музеїв виконувала репрезентативні та освітні функції, водночас ставши опорою для різноманітних форм краєзнавчої роботи. Архіви забезпечували наукову базу, без якої неможливо було ні дослідження, ні реставрація, ні коректна популяризація історичної спадщини. Вони збирали та впорядковували документи, що становили основу для реконструкції минулого регіону, зберігали адміністративну документацію, приватні фонди, матеріали громадських організацій та церковних структур.

Наприкінці XIX – на початку XX століття культурно-музейне середовище Галичини формувалося під впливом конкретних діячів польської та української спільнот, які визначали основні напрями його розвитку. Однією з таких ключових постатей був львівський історик та архіваріус Олександр Чоловський (1856–1944). Народившись у Перемишлі, він навчався у Станиславівській цісарсько-королівській гімназії, а згодом завершив освіту у Львівському

університеті. Чоловський наполегливо відстоював у польському культурному середовищі концепцію системного розвитку музейної справи у Львові, пропонуючи створення трьох взаємопов'язаних інституцій – архіву, бібліотеки та музею. Таке поєднання інституцій, на його думку, забезпечувало б цілісну культурно-наукову структуру, де кожен компонент доповнював інший [48, с. 5].

Отримавши посаду директора Львівського міського архіву, де він працював з 1890 р., О. Чоловський активно займається розвитком архівної та музейної справи, публікує статті щодо організації належного функціонування установи. Згодом, отримавши фінансування від міста, починає накопичення більшої кількості архівних збірок та формує бібліотеку з метою подальшого об'єднання в музей [76, с. 245-246].

Історичний музей Львова засновано у 1893 р., коли у міському архіві накопичили достатню кількість експонатів. Основу його колекцій склали пожертви приватних колекціонерів і меценатів. Завдання та функції музею закріплювалися «Положенням про Архів давніх актів та Історичний музей міста Львова» [107].

У 1926 р. для музею придбали Чорну кам'яницю на площі Ринок, 4 – перлину львівського ренесансу XVI ст., і після ремонтних робіт у ній розмістили експозиції. Урочисте відкриття музею у новому приміщенні відбулося у вересні 1929 р. У 1930-х рр. перебудову експозиції та інвентаризацію колекцій провела перша жінка-кустош у Львові, історикиня-урбаністка Луція Харевичова [65, с. 98].

У 1908 р. розпочалося формування Національного музею імені короля Яна III, для чого міська рада Львова придбала колишню резиденцію монарха на площі Ринок, 6. У 1910–1912 рр. будівлю реставрували та пристосували під музейні потреби, а у 1930-х рр. архітектор Людомил Дюркович відновив триярусну ренесансну аркаду-лоджію та оновив подвір'я. До початку Першої світової війни колекція налічувала майже 10 тис. предметів [38, с. 165].

Особливо значущий внесок зробив колекціонер і меценат Болеслав Ожехович (1847–1927), який передав гміні Львова численні експонати. Його

колекція включала цінні предмети мистецтва та історії, зокрема частину української культурної спадщини – ікони, фелони, різьбу, портрети та гравюри Богдана Хмельницького. Загальна кількість переданих предметів, за підрахунками дослідників становить 4965 артефактів [97, с. 177].

У міжвоєнний період музей активно розвивався: до 1924 р. його фонди налічували понад 20 тис. експонатів, а до 1940 р. – понад 40 тис. одиниць [81, с. 35].

Олександр Чоловський разом із Тадеушем Рутовським у 1907 р. виступили ініціаторами створення Міської галереї мистецтв у Львові та сприяли початку її роботи. З останньої третини ХІХ ст. формування збірки живопису та графіки ускладнювалося через нестачу спеціального приміщення та обмежену фінансову підтримку міської влади. Наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. пожертви меценатів активізували питання належного розміщення та наукового опрацювання колекцій. Завдяки Чоловському галерея отримала надзвичайно цінну колекцію Яна Яковича – власника двох цукроварень із с. Сітківці на Вінниччині. 12 лютого 1907 р. фінансова секція магістрату затвердила придбання колекції за 225 000 корон. Ця колекція разом із дарунками інших колекціонерів значно поповнила фонди Міської галереї мистецтв [80].

У 1914 р. для галереї придбано приміщення на вул. Оссолінських, 3, де надалі зберігалися та демонструвалися основні експонати. Протягом 1920-30-х років фонди музею поповнювалися переважно роботами польських художників [76, с. 248].

Щодо Тернопільщини, тут варто відзначити Подільський музей Товариства «Школа народна», заснований ще у 1913 р., який у міжвоєнний час поступово формувався як провідний осередок польського музейництва на теренах Тернопільського воєводства. Після пограбування російськими військами в роки Першої світової війни інституцію вдалося відновити, і від 1930 р. її збірки знову стали доступними для відвідувачів. На організаторів покладалися амбітні завдання: музей мав виконувати роль важливого культурно-просвітницького

центру, сприяти утвердженню польської національної традиції та формуванню «зміненого духу і думки польської» у майбутніх покоління [49, с. 57-65].

Попри масштабність цієї місії, діяльність музею залишалася переважно громадською ініціативою. Державна допомога, на яку сподівалися його засновники, була мінімальною, що безпосередньо впливало на матеріальні можливості закладу. Львівський окружний консерватор Б. Януш, авторитетний фахівець у сфері охорони пам'яток, наголошував на загостренні кризи польського музейництва, пов'язаної з браком державного інтересу та пріоритетністю політичних, а не гуманітарних питань у міжвоєнній Польщі. У приватних зверненнях він радив місцевим музейникам активізувати взаємодію з громадськістю, оскільки саме суспільна підтримка могла посилити позиції музейних інституцій у діалозі з державною адміністрацією. Попри складні обставини, Подільському музею вдалося розширити мережу соціальних контактів і налагодити співпрацю з представниками польської інтелектуальної та культурної еліти. Одним із важливих результатів стала поява у фондах цінної бібліотеки професора Л. Фінкеля, що зміцнило науковий потенціал установи та підтвердило її значення як регіонального осередку збереження та інтерпретації історико-культурної спадщини [26, с. 135].

Окремі музеї на теренах воєводства виникали з ініціативи повітових відділень ПТКТ. Показовим є приклад Теробовлянської філії, яка, маючи певну державну підтримку, у середині 1930-х рр. організувала археологічні дослідження на території місцевого замку та монастиря. Знайдені під час цих робіт матеріали стали основою для формування музейної збірки та дали змогу створити невеликий, але змістовний осередок локальної історії.

Визначальна роль у цьому процесі належала вчителю «руханки» Теробовлянської гімназії Підгайському, який одночасно очолював місцевий осередок ПТКТ. Саме його ініціатива й організаційні зусилля дозволили облаштувати музей у приміщеннях старого римо-католицького монастиря отців кармелітів, перетворивши занедбані кімнати на простір для збирання та демонстрації пам'яток минулого [42, с. 27-47].

На початку 1920-х рр. охорону пам'яток Волині забезпечували лише кілька польських музеїв, що не могло перекрити загальної нестачі науково-культурної інфраструктури в регіоні. Саме слабкість цієї бази стимулювала ідею створення повноцінного, професійного музейного осередку, здатного виконувати роль науково-дослідного центру краю. Рух за заснування так званих «верстатів наукової праці у провінції» передбачав формування мережі регіональних музеїв, які б підтримували розвиток науки на місцях.

У цьому контексті планувалося створити на Волині Природничо-краєзнавчий музей, що мав перебувати у власності повітових сеймів і міського самоврядування. Для його стабільного фінансування волинські науковці пропонували запровадити спеціальні форми оподаткування, зокрема збір коштів через продаж марок. Завдяки активності Волинського краєзнавчого товариства та осередку опіки над пам'ятками минулого у 1929 р. в Луцьку було засновано музей воєводського рівня. Для його організації створили спеціальну комісію з бюджетом у 30 тис. зл. на 1929–1930 рр. [26, с. 137].

Першу основу музейних фондів склали матеріали виставки народних промислів 1928 р. Урочисте відкриття закладу відбулося 16 червня 1929 р. у присутності Президента Польщі І. Мосціцького. Керівництво музеєм очолив відомий дослідник і колекціонер О. Прусевич. Згодом, у 1935 р., заклад перейшов під опіку Волинського товариства приятелів наук.

У перші роки діяльності Волинського музею основу його зібрання становили матеріали з природничих, археологічних, історичних, мистецьких та етнографічних колекцій. Особливо цінною була колекція писанок – 106 одиниць із Кременецького, Володимирського та Горохівського повітів, що поповнила фонди у 1931 р. Музей працював у дусі регіоналізму, поєднуючи збір і охорону пам'яток із систематичним дослідженням території Волині, популяризацією краєзнавчих знань та формуванням у населення поваги до культурної спадщини краю. Одним із ключових напрямів роботи закладу були розвідки на території Західної Волині, спрямовані на виявлення передусім археологічних об'єктів та організацію їх консервації. Саме цілеспрямована пам'яткоохоронна діяльність

визначила провідну роль музею у тогочасному культурному житті регіону [60, с. 5-7].

Зростання обсягів пам'яткоохоронної роботи та накопичення фондових матеріалів засвідчили потребу змін організаційної моделі. Саме тому у 1930 р. І. Свенціцький порушив питання про системне реформування музейної справи у Західній Україні, запропонувавши концепцію розгалуженої мережі регіональних музеїв.

За його задумом, такі локальні установи мали би працювати безпосередньо на рівні окремих територій, виконуючи функції первинного виявлення та документування пам'яток. Такий підхід, з одного боку, зменшив би навантаження на львівські музеї, а з іншого – гарантував би оперативну реакцію на потреби захисту культурних надбань у провінційних регіонах. Найбільш значущі артефакти передбачалося передавати до головних установ, які б займалися науковим аналізом та збереженням цих колекцій [26, с. 148].

Унаслідок цього українське музейництво міжвоєнного періоду вибудовувалося за дволанковою моделлю. До верхнього рівня належали провідні львівські музеї – Національний музей імені митрополита А. Шептицького та музей НТШ, які фактично визначали напрями музейної та пам'яткоохоронної політики. Поруч із ними діяли музей Ставропігії, музей Львівської греко-католицької богословської академії та музей С.С. Василянок [82, с. 168-170].

Започаткування українського музейництва на землях Західної України нерозривно пов'язане з діяльністю митрополита Андрея Шептицького. Саме він у 1905 році заклав підвалини Церковного музею – однієї з перших інституцій, що цілеспрямовано зайнялася охороною вітчизняної культурної спадщини [409, 503]. Головною метою новоствореного закладу було надійне збереження та систематизація колекцій артефактів давньої української культури, насамперед об'єктів церковно-етнографічного значення. З огляду на це, музей невдовзі став ключовим центром наукової та освітницько-культурної діяльності українців у Галичині, а його фонди та праця здобули визнання як осередок національного духовного відродження [26, с. 148].

Подальший прогрес цієї установи значною мірою зумовлювався керівництвом Іларіона Свенціцького – видатного науковця та активного учасника українського культурного руху. Завдяки його зусиллям, 29 грудня 1908 р. музей отримав статус наукової фундації, що формально закріпило його як повноцінний осередок академічної роботи. У липні 1911 р. установа отримала офіційну назву «Національний музей», що підтвердило її пріоритетність у системі української музейної справи та акцентувало загальнонаціональний масштаб колекцій [87].

Львівський національний музей займав унікальну позицію серед українських культурних осередків, оскільки входив до числа небагатьох установ, що відповідали критеріям передових світових музеїв. З огляду на це, його роль у роботі зі збереження та популяризації історичних реліквій логічно розглядати у двох взаємозалежних площинах. Перша площина – безпосередньо музейна діяльність, яка охоплювала практичні аспекти: збір артефактів, їх професійне збереження, систематизацію та внесення до каталогів, а також організацію виставок, мета яких – відкрити громадськості доступ до історично-культурних надбань регіону. У рамках цього напрямку музей також активно займався просвітою: влаштовував публічні лекції та виступи, публікував статті у пресі, підкреслюючи значущість охорони національних старожитностей та поширюючи ідеї захисту пам'яток.

Другу площину можна умовно визначити як «консерваторську». Вона полягала у залученні персоналу музею до догляду за нерухомими пам'ятками в регіоні, участі у формуванні законодавчої бази, що регламентувала діяльність із охорони пам'яток, а також у визначенні концептуальних засад руху за збереження культурної спадщини. У цьому аспекті музей виступав не лише охоронцем фондів, але й ключовою організацією, що задавала методичні основи пам'яткоохоронної роботи на території Західної України.

Фінансова основа забезпечення функціонування наукового осередку значною мірою залежала від коштів, які регулярно спрямовував митрополит Андрей Шептицький. Зокрема, у 1922 році він передав на потреби музею суму у

1 млн 86 тис. польських марок. Цей внесок являв собою практично половину загального бюджету установи, який тоді становив 3 млн 28 тис. 212 марок. Водночас, видатки на консервацію та утримання об'єктів культурної спадщини, майже дорівнювали прибуткам, сягнувши позначки у 2 мільйони 794 тисячі 184 марки [52].

Ключовим вектором роботи музею у площині захисту культурної спадщини слугувало комплектування, систематизація та надійне зберігання фондів, що досягалося завдяки реставраційним заходам та роботам із консервації. У 1927 р. здійснили очищення суттєвої частки музейних надбань, зокрема майже чотирьох тисяч писанок, окрім того, було проведено дезінфекцію архівних документів, рукописів та стародруків, виконаних кирилицею [27, с. 8].

Впродовж 1929 р. музей отримав офіційний дозвіл від держави на проведення археологічних робіт, що суттєво розширило його можливості у знаходженні та документуванні артефактів культури. Значної уваги заслуговувало й те, що установа приділяла велику увагу охороні нерухомих пам'яток культури, серед яких провідне місце мали стародавні сакральні споруди, насамперед старовинні храми.

Для прикладу, протягом 1928 р. установа, заснована митрополитом А. Шептицьким, здійснювала нагляд за станом дванадцяти культових споруд у Західній Україні. У 1932 році, під орудою директора музею, було проведено заходи з реставрації та консервації іконостасів XVIII ст. у церквах у Чесниках та Перегінську. Окрім того, фахівці музею опрацювали низку артефактів, розташованих у залі собору крилошан у Львові. За дорученням Митрополичої капітули, музейні експерти розробили необхідну документацію для майбутніх реставраційних робіт у соборі Святого Юра. Саме тоді, під час робіт у фундаменті виявили камінь із фрагментом фрески XVI ст. [29, с. 4].

Як зазначає Н. Заставецька, на початку 1920-х років на цих теренах помітною проблемою в сфері охорони культурної спадщини стало низьке розуміння її цінності серед населення. Частково відповідальність за це музейники покладали на місцевих священників, які безпосередньо контактували

з пам'ятками, проте часто сприймали їх як «старе дрантя». Така пасивність духовних наставників у питаннях збереження давніх церков сприяла самовільним перебудовам та руйнуванню споруд, що значною мірою зумовлювалося їхньою обмеженою обізнаністю [26, с. 152].

У зв'язку з цим музейники вважали рівнозначно важливим не лише практичне збереження пам'яток, а й пропаганду пам'яткоохоронної культури серед широких верств населення. Лише системні зусилля всієї громади могли забезпечити ефективне охоплення пам'яткоохоронної діяльності. У міжвоєнний період ця робота Національного музею Львова охоплювала різні напрямки, серед яких ключовим була співпраця з регіональною пресою. Як наслідок, з'явилися численні публікації на тему збереження пам'яток та музейної справи загалом [55, с. 8].

Ще одним напрямком просвітницької роботи, для популяризації пам'яткоохоронної діяльності були лекції, доповіді, бесіди та фахові обговорення, які співробітники Національного музею проводили як для молоді, так і для дорослих. Наприклад, у 1931 році в Стрию для школярів напередодні літнього відпочинку були представлені виступи на теми «Музейна справа в Галичині (український аспект)» та «Які об'єкти варто збирати та яким чином це робити». Окрім того, для Єпархіальної комісії з питань консервації музейні фахівці розробили публікацію, присвячену питанням збереження й відновлення сакральних об'єктів, що мають мистецьку та історичну цінність [28].

Для того, щоб громадяни глибше усвідомили вартість надбань культури, музей регулярно влаштовував експозиції історичних пам'яток. Подібні події виконували не лише освітню функцію: кошти, отримані з цих виставок, укріплювали фінансовий стан музею, що давало змогу поповнювати фонди новими артефактами та реалізовувати заходи з реставрації й консервації [27].

Впродовж 1930-х рр. музей і далі розширювався, поповнюючи свої колекції. Лише у 1931 р. до фондів надійшло 1758 експонатів, з яких 726 придбали коштом самого закладу, витративши на це 3877 злотих. На роботи з консервації та відновлення 35 пам'яток було виділено 500 злотих [28, с. 3].

1932-й рік приніс музею ще 1707 нових об'єктів. На придбання деяких із них музей витратив приблизно 3000 злотих, а на консерваційні роботи – 600 злотих. Оглянути музейні експозиції того року мали змогу 3049 людей [29, с. 1-3]. Зменшення ж зацікавленості громадськості, спричинене економічними труднощами, відбилося і на музейних надходженнях. Згідно з даними за 1933 р., до музейних збірок потрапило лише 838 одиниць. Натомість, на збереження та реставрацію 153 експонатів витрачено 1060 злотих. Також зменшилася й кількість гостей: їх зафіксовано 2600 осіб, серед яких 158 були з-за кордону [30, с. 3-5]. Незважаючи на це, станом на 1937 р., у фондах музею знаходилося вже близько 80 тис. пам'яток.

Отже, Національний музей у Львові був провідним українським музейним закладом краю, який поєднував фахову музейну діяльність із системною пам'яткоохоронною роботою. Його діяльність виходила за межі лише збирання та збереження експонатів: музей активно займався охороною нерухомих пам'яток, зокрема старовинних церков, проводив реставраційно-консерваційні роботи та археологічні дослідження. За міжвоєнний період фахівцями музею були закладені основи національного музейництва, розроблені та апробовані методики збереження культурної спадщини, а також сформовані організаційні та ідейні засади пам'яткоохоронного руху. Попри економічні труднощі та кризу 1930-х рр., музей стабільно поповнював свої фонди та підтримував високий рівень популяризації історико-культурної спадщини серед населення, здобуваючи підтримку як серед української, так і польської громадськості.

Ще наприкінці XIX ст. Наукове товариство імені Шевченка у Львові активно займалося дослідженням та охороною пам'яток. У 1928 р., завдяки ініціативі історико-філософської секції, було засновано музей, головним завданням якого стала охорона української національної культурної спадщини. Впродовж свого існування заклад кілька разів змінював свою назву, зрештою у 1920 р. отримав найменування як «Український національний музей Наукового товариства імені Шевченка» [26, с. 158].

Експонати музейного зібрання було впорядковано та розгруповано у вісім головних секцій: археологія, етнографія, історія, природнича, секція кераміки, художня галерея сучасного мистецтва, галерея церковного мистецтва, а також сховище картографічних матеріалів та ілюстрацій. Із моменту урочистого відкриття музею, що відбувся 31 жовтня 1920 р., його колекції невпинно поповнювалися завдяки дарам від громадян та різноманітних товариств. Варто зазначити, що спілка «Відбудова» надала фінансову підтримку у розмірі 10 тис. польських марок для потреб установи, тоді як Український кредитовий союз придбав та передав до галереї полотно із зображенням М. Лисенка, витративши на цю купівлю 20 тис. польських марок [83, с. 113].

Послідовне становлення археологічного підрозділу дозволило йому еволюціонувати у ключовий осередок археологічних досліджень. Завдяки зусиллям адміністрації музею у царині популяризації, сприянню з боку місцевої української періодики та організації тривалих навчальних циклів з археології Львівською греко-католицькою духовною академією, серед населення регіону помітно зростала зацікавленість до пам'яткоохоронних заходів, які здійснював відділ. Цей інтерес виражався не лише у збільшенні обсягу надходжень до збірок музею, але й у чисельних повідомленнях від місцевих мешканців про виявлені можливі археологічні об'єкти. Музейне керівництво ініціювало експедиції з порятунку знахідок, виконуючи, по суті, так звану «неофіційну консерваторську роботу» [85, с. 95].

В цей період директор музею Ярослав Пастернак проводив низку археологічних розвідок та розкопок на теренах краю з метою збереження пам'яток та дослідження найцінніших об'єктів. Серед них – тілопальні могили початку бронзової доби у Братківцях, городище княжої доби у Вікторові, княже городище та давні могили у Крилосі, тілопальна могила початку залізної доби у Комарові, замчище XVII–XVIII ст. у Денисові Тернопільського повіту, княже городище «Замочок», монастирище «Клименщина» та оборонні вали козацьких часів у Белзі, селище в Горі Сокальського повіту; об'єкти у Підгородді та Побережому Станіславівського повіту та ін. За цей час фонди музею

поповнилися знахідками загалом із 139 місцевостей Галичини, Холмщини, Волині, Полісся та Підляшшя [85, с. 95-97].

На 31 січня 1936 р., музейні фонди налічували 72 тис. 924 об'єкти, причому 27 тис. 100 із них уже були каталогізовані. За 1937 рік музейні збірки збагатилися додатково 6 тис. 511 артефактами. Серед дарувальників на той момент було 224 осіб, а кількість гостей, якщо виключити відвідування експозицій, досягла 2 550 осіб. Власні надбання музею зростали також завдяки надходженням різних громадських товариств, зокрема від Українського товариства допомоги емігрантам та Українського спортивного союзу [85, с. 104].

Таким чином, музей, що існував при НТШ, перетворився на одну з ключових установ для музейної справи та охорони пам'яток у регіоні, поступаючись лідерством лише Національному музею. Ця установа активно брала участь у міжнародній діяльності, обмінюючись професійними надбаннями з визначними музеями Європи. Зокрема, Я. Пастернак, як представник музею, долучився до роботи VII З'їзду Музеїв у Польщі (що відбувся у Перемишлі 1932 р.) та VII З'їзду Істориків (Варшава, літо 1933 р.), а також був присутній на нараді культурно-освітніх організацій Рогатина, присвяченій формуванню повітового музею під патронатом товариства «Рідна школа» [85, с. 100].

Музей підтримував тісну співпрацю з Львівським Національним музеєм та іншими місцевими українськими музейними осередками, координуючи їхню роботу та стимулюючи появу нових музейних ініціатив. Отже, установа прагнула закріпити за собою вагому роль в українському музейному просторі, розділяючи з Національним музеєм функції управління та допомагаючи у розбудові всієї музейної системи.

З розширенням мережі регіональних музейних осередків у Галичині дедалі відчутнішою ставала потреба налагодження ефективнішої комунікації між представниками української інтелігенції, залученої до музейної справи. Розвиток місцевих музеїв вимагав більш системної організації роботи: узгодження принципів формування та поповнення фондів, вироблення спільних підходів до наукового опрацювання зібраних матеріалів, а також захисту професійних та

суспільних інтересів українських культурних установ. У відповідь на ці виклики Іларіон Свенціцький виступив з ініціативою проведення з'їздів музейників Галичини, які мали стати платформою для фахового діалогу та вироблення спільних стратегій в музейництві [26, с. 181].

Перший такий з'їзд українських музейних працівників відбувся 25 квітня 1931 р. у Львові, в стінах Національного музею. Ця подія стала важливим етапом у професіоналізації української музейної галузі, адже дозволила об'єднати регіональні ініціативи в єдиний культурно-науковий простір. Аналіз діяльності цього з'їзду свідчить, що він сприяв консолідації музейного середовища, виробленню узгоджених методичних підходів та зміцненню зв'язків між окремими музейними установами. Зростання мережі регіональних музеїв і потреба в їх координації зумовили формування нового рівня взаємодії, де співпраця, взаємообмін досвідом та спільне планування культурних ініціатив стали ключовими чинниками посилення позицій українського музейництва у міжвоєнний період [3, с. 10].

З'їзд зібрав 25 представників українських музейних установ. У результаті його роботи було ухвалено створення «Союзу українських музеїв, книгозбірень та архівів». Особливий наголос було зроблено на необхідності проведення таких зібрань у різних регіонах, щоб глибше усвідомлювати специфіку діяльності музеїв та проблеми, з якими вони стикаються. Також було вирішено організувати інформаційну кампанію з метою залучення місцевого населення до передачі експонатів музеям, а не приватним колекціонерам, що мало сприяти поповненню фондів українських установ. Представнику Національного музею Іларіону Свенціцькому було доручено координувати ці ініціативи та захищати інтереси українського музейництва на загальнонаціональному рівні [64, с. 3].

Другий з'їзд українських музеологів відбувся 3–4 червня 1933 р. у Самборі за участю делегатів зі Стрия, Сянока, Коломиї, Яворова та Перемишля. Музей «Бойківщина» виступив головним організатором заходу. Під час засідань обговорювали питання організації «Союзу українських музеїв» як противаги польській асоціації «Союз музеїв у Польщі». Доповіді виголосили представники

музеїв Львівської греко-католицької богословської академії, «Яворівщина», «Лемківщина», «Верховина», «Стривігор», «Гуцульщина», а також редакцій «Жіноча Доля» і «Підкарпатські Вісті». Завершальним акцентом першого дня стала лекція І. Свенціцького «Культура бойків». У з'їзді взяли участь уже понад 150 делегатів [20, с. 2].

Третій з'їзд представників українських музеїв відбувся у Львові 9 червня 1935 р. У рамках цього заходу було засновано Комітет Українських Обласних Музеїв (КУОМ), а координуючим органом на 1935–1936 рр. обрано товариство «Бойківщина». Під час з'їзду досягнуто згоди щодо створення «Секції українських музеїв» у складі «Союзу музеїв у Польщі». Друкованим органом регіональних музеїв було затверджено журнал «Літопис Бойківщини». Основними завданнями КУОМ стали координація діяльності музеїв у єдиному напрямку, інформування українських регіональних музеїв про всі справи, пов'язані з музейництвом, а також представлення їхніх інтересів: «заступати справи регіональних музеїв, редагувати річні звіти з їх діяльності та бути мостом між обласними і львівськими українськими музеями» [45, с. 476].

Четвертий з'їзд представників регіональних музеїв відбувся 31 травня – 1 червня 1936 р. у Сяноку під егідою музейного товариства «Лемківщина». Музей «Бойківщина» повторно обрали координуючим органом КУОМ на 1936-1937 рр. Протягом першого дня делегати представили річні звіти про діяльність регіональних музеїв, обговорювали питання співпраці та перспективи розвитку музейної справи. Виступи доповідачів торкалися етнографічних і археологічних аспектів регіональної культури. На другий день учасники здійснили екскурсію до замчища Мімона, де ознайомилися з археологічними знахідками, що спричинило жваві дискусії. З'їзд сприяв зміцненню координації між музеями, обміну науковим досвідом та підвищенню ефективності регіональної музейної діяльності [89, с. 6].

П'ятий з'їзд українських музеїв відбувся 16–17 травня 1937 р. у Перемишлі, під егідою музею «Стривігор». Для проведення засідань було надано приміщення Монастиря оо. Василіян, опікуном заходу виступив єпископ

Йосафат Коциловський. Протягом з'їзду учасники заслухали звіти центральних і регіональних музеїв, які засвідчили систематичне поповнення фондів, активну наукову роботу та популяризацію культурної спадщини серед місцевого населення. Це сприяло підвищенню рівня громадського усвідомлення цінності старовини та формуванню інтересу до історико-етнографічного вивчення рідного краю [90, с. 4].

З'їзд також включав наукові доповіді щодо розвитку українського мистецтва та етнографії, а також організовану виставку ікон до 900-ліття культу Богоматері в Україні, що налічувала 77 експонатів. Учасники відзначали високу організацію заходу, водночас констатували певні недоліки – перевантаженість програми та недостатнє обговорення взаємовідносин між центральними та регіональними музеями [57, с. 6].

Шостий, останній з'їзд українських музейників відбувся 5–6 червня 1938 р. у Коломиї, під егідою музею «Гуцульщина». Через відсутність дозволу від Станиславівського воєводства захід проводився у формі довірчих зборів. У з'їзді взяв участь 341 представник музейних установ [91, с. 13].

Під час заходу заслухали доповіді щодо сучасного стану українського музейництва та перспектив його розвитку, зокрема надано статистичні дані про 10 регіональних музеїв, 26 експозиційних кімнат, площу 696 м² та 69 786 музейних предметів за період 1927–1937 рр. Особлива увага була приділена ролі фінансової підтримки митрополита Андрея Шептицького у розвитку українського музейництва. Окрім цього, відбувались виступи науковців із доповідями щодо історико-архітектурної та етнографічної спадщини Покуття. Делегати обговорили необхідність подання протесту до Союзу музеїв у Польщі проти знищення українських музеїв регіону. Наступний з'їзд музейного товариства з об'єктивних причин так і не відбувся [47, с. 6-8].

Таким чином, особливу роль у розвитку українського музейництва відігравав музей НТШ, який став провідною українською інституцією після Національного музею у Львові, координував роботу регіональних осередків, сприяв створенню нових музеїв та опікувався їхнім розвитком. Розвиток

археологічного та етнографічного відділів, систематичні розвідки та розкопки, а також популяризаційна робота серед громадськості свідчили про прагнення музею НТШ до провідних позицій у національному музейництві.

Підсумовуючи аналіз діяльності музейних та архівних установ, варто наголосити, що саме вони забезпечили перехід пам'яткоохоронної справи від епізодичних громадських ініціатив до системного професійного рівня. У міжвоєнний період музеї стали не лише сховищами старовини, але й провідними науковими центрами, які здійснювали фіксацію, консервацію та дослідження культурних надбань регіону в умовах жорсткої міжнаціональної конкуренції.

Особливістю цього часу стало формування двох відмінних моделей розвитку. Польські державні та самоврядні музеї, маючи адміністративну підтримку, реалізовували політику регіоналізму, інтегруючи спадщину «східних кресів» у загальнодержавний наратив. Натомість українське музейництво, позбавлене бюджетного фінансування, спиралося на меценатство Церкви та громадську самопожертву, вибудувавши свою унікальну систему. Її фундаментом стали потужні львівські інституції – Національний музей та музей НТШ, а розгалуженою надбудовою – мережа регіональних музеїв, що динамічно розвивалася у 1930-х роках.

Вагомим досягненням української спільноти стала висока здатність до самоорганізації, яка проявилася у проведенні регулярних з'їздів музейників. Ці зібрання дозволили скоординувати зусилля розрізнених осередків, виробити єдині наукові стандарти та ефективно протидіяти культурній асиміляції.

3.3. Пам'яткоохоронна діяльність Української Греко-Католицької Церкви та внесок митрополита Андрея Шептицького

У міжвоєнний період на теренах Галичини важливим чинником збереження й опрацювання культурної спадщини стала діяльність Української греко-католицької церкви, яка змогла поєднати релігійні, освітні та науково-культурні функції. Значний дефіцит українських інституцій, обмеженість ресурсів та політичні обставини спричинили те, що саме церковне середовище перебрало на себе низку завдань, пов'язаних з охороною пам'яток, фіксацією старожитностей і підтримкою національних мистецьких ініціатив. Центральною постаттю цього процесу став митрополит Андрей Шептицький, чия культурно-організаційна діяльність виходила далеко за межі церковної сфери.

Прагнучи забезпечити українській культурі належні умови розвитку, митрополит послідовно формував та фінансував мережу інституцій, здатних виконувати функції зібрання, дослідження та популяризації мистецьких і історичних пам'яток. Його ініціативи охоплювали як заснування музейних осередків і мистецьких студій, так і професійну підтримку реставраційних робіт та створення умов для фахової підготовки кадрів. Завдяки його зусиллям ГКЦ перетворилася на активний центр пам'яткоохоронної діяльності регіону, сприяючи не лише збереженню унікальних зразків сакрального мистецтва, але й формуванню національної культурної ідентичності в умовах складної політичної ситуації. У цьому контексті діяльність митрополита Шептицького стала фундаментом, на якому вибудовувалися подальші українські музейні й наукові традиції.

У низці публікацій української преси підкреслювалося, що вступ А. Шептицького на митрополичий престол став своєрідною точкою відліку нового етапу в історії національного мистецького життя. Журналісти та науковці наголошували: від перших днів своєї діяльності він виявив особливу чутливість до українського мистецтва й почав системно підтримувати його розвиток. Не

випадково І. Свенціцький, характеризуючи його в статті «Любитель і опікун мистецтва на владичому престолі», писав, що Шептицький одразу «розбудив глибокий інтерес до українського мистецтва» серед духовенства й широкої громадськості [73].

Одним із ключових напрямів громадської діяльності Греко-католицької церкви в міжвоєнний час стала охорона культурної спадщини. Після воєнних потрясінь значна частина художніх та сакральних пам'яток – зокрема рідкісні ікони, давні рукописи й богослужбові книги – опинилась поза межами Галичини. Уже у 1921 р. українська преса активно реагувала на повідомлення польських видань про роботу репараційної комісії у Відні, яка була уповноважена встановлювати походження переміщених культурних цінностей і повертати їх законним власникам.

Греко-католицька церква не залишалася осторонь цих процесів: її керівництво проявляло постійний інтерес до діяльності комісії та намагалося співпрацювати з нею, розуміючи важливість повернення втрачених пам'яток для українського культурного середовища. Саме завдяки такій взаємодії до Галичини було репатрійовано чимало важливих сакральних об'єктів, серед яких – «дзвони галицьких церков і костелів» та високохудожній Богородчанський іконостас, що посідав особливе місце в історії українського мистецтва [7, с. 4].

Однак у 1920–1930-х рр. українське музейництво перебувало на стадії формування, і цей процес відбувався в умовах доволі складної політичної та культурної ситуації. Значний масив українських старожитностей опинився у фондах польських музеїв, де вони зберігалися без належного акцентування на їхньому національному походженні. Організація окремих українських експозицій у таких інституціях практично не заохочувалася, а під час екскурсій та публічних заходів музейні працівники нерідко уникали згадок про українську складову спільної культурної спадщини.

Попри подібні обмеження й загалом несприятливе ставлення польської влади до українських культурних ініціатив, у Галичині все ж поставали окремі українські музейні осередки. Тому одним із найбільш вагомих досягнень А.

Шептицького в царині науки, мистецтва та пам'яткоохоронної роботи вважається заснування Національного музею у Львові. Постав він як приватна фундація під назвою «Церковний музей», яку передали під керівництво окремої кураторії. Левову частку музейного фонду становила особиста колекція митрополита – близько 10 тис. предметів. У 1931 р. Шептицький передав ще 9880 експонатів до фондів [9, с. 15].

Провідною місією Національного музею було формування, впорядкування й охорона пам'яток матеріальної та духовної культури українського народу. Водночас митрополит А. Шептицький надавав діяльності інституції значно ширшого виміру, ніж просто зберігання колекцій. Для нього музей мав виконувати роль осередку духовного й професійного зростання українських митців, бути місцем, де вони могли зануритися у власні культурні джерела. Шептицький наголошував, що художній твір є відображенням внутрішнього світу творця, а митець найповніше й найправдивіше виражає свою душу тоді, коли зберігає зв'язок із тими традиціями й образами, серед яких сформувався. Саме тому музей, за його задумом, мав стати не лише сховищем старожитностей, а й важливим чинником творення національної мистецької школи [87, с. 3-7].

У 1911 р. для розширення музейних експозицій Шептицький придбав палацову споруду на вулиці Мохнацького 42 (зараз вул. Драгоманова), та власними коштами покрити усі витрати на її облаштування. Наприкінці 1920-х років закупив для музею ще дві кам'яниці й палату польського маляра Я. Стики. Мистецтвознавець Іларіон Свенціцький упорядкував музейні експонати, внаслідок чого Національний музей став найбільшою музейною скарбницею України: до 1939 р. він нараховував понад 80 тис. експонатів у 10 відділах, видав 16 томів наукових записок, організував біля 70 виставок. При музеї діяла унікальна бібліотека: понад 30 тис. томів альбомів з різних ділянок українознавства та історії мистецтва [87, с. 5-7].

Окрім матеріальної опіки над музеєм і діяльності щодо розширення його зібрань, Греко-католицька церква взяла на себе й провідну роль у просвітницькій роботі, яка мала популяризувати діяльність Національного музею серед

українського населення. З метою зміцнення інституції як «загальнонародного наукового осередку» за ініціативи єпископа Івана Бучка у 1932 р. було створено «Союз прихильників Національного музею у Львові». Активне зацікавлення церковної ієрархії в розширенні впливу Союзу підтверджує звернення митрополичого ординаріату, опубліковане на сторінках «Львівських архієпархіальних відомостей», де духовенство закликали не лише вступати до організації, а й діяльно залучати до неї своїх парафіян [78, с. 34].

Уже впродовж першого року діяльності до Союзу приєдналися десять священників зі Східної Галичини та троє українських душпастирів зі США. Усі вони регулярно сплачували щорічні внески – 60 злотих – спрямовані на підтримку та розвиток музею [78, с. 34].

Ще однією важливою сходиною в галузі збереження та вивчення культурної спадщини було формування у 1920-х роках групи кваліфікованих осіб, яка займалась пошуком і копіюванням документів, що стосувались української історії. Під назвою «Українська церковно-історична місія» ця група вишукувала, копіювала та готувала до видання документи із минулого українського народу, церковного життя тощо. З цією метою, за кошти ГКЦ у Римі постійно перебував К. Королівський. На Волині із цим завданням, за вказівкою митрополита працював професор О. Шендрик. Віднайдені матеріали готував до видання відомий вчений богослов, а згодом патріарх ГКЦ Йосиф Сліпий [9, с. 15].

Для здійснення цієї діяльності митрополит витрачав велику кількість особистих коштів, зокрема прибутки з маєтків метрополії у Карпатах. Як зазначає О. Гаврилюк – «суворе аскетичне життя давало змогу Андрею Шептицькому віддавати практично всі доходи з цих маєтностей, на церковні народні й добродійні потреби, у тому числі й на діяльність пов'язану з пошуком, дослідженням та порятунком культурних цінностей» [9, с. 15].

Принципи збереження культурної спадщини та важливість підтримки цієї справи, значення в ній благодійності митрополит озвучив під час урочистої церемонії передачі Національного музею в дар українському народу 13 грудня

1913 р. – «Не хочемо бути сторожами гробів, хочемо бути радше свідками відродження. Збірки музею передаємо нашому народові не лише як документи і свідчення слави наших батьків – ми їх передаємо тим, хто бачить культуру нашого народу як живу основу будучої – дасть Бог, спільної праці нашого духовенства та інтелігенції, будучих поколінь нашого народу. Пам'ятників минувшини не відділяємо в гадці від дійсності теперішньої і від задач будучности» [86, с. 16-27].

За підтримки Андрея Шептицького вагомий внесок у збереження історичних і культурних пам'яток здійснила Львівська богословська академія, яку відкрили 6 жовтня 1929 р. на основі колишньої Львівської духовної семінарії. Усвідомлюючи важливість національної культурної спадщини для освітнього процесу та необхідність її вивчення й охорони, ректор академії Йосиф Сліпий за благословення митрополита створив у цьому навчальному закладі музей. Експозицію розмістили в п'яти залах, а його керівником став відомий дослідник церковного будівництва Михайло Драган [9, с. 15-16].

До середини 1930-х років музей Львівської богословської академії нараховував понад 1,3 тис. одиниць збереження, що свідчить про активну роботу закладу з накопичення й систематизації культурних і історичних артефактів. Значну частину колекції склали предмети, привезені під час наукових експедицій, організованих Ярославом Пастернаком – визначним археологом і дослідником української культури. Поєднуючи наукову діяльність із педагогічною роботою, він одночасно очолював музей НТШ і входив до професорсько-викладацького складу академії, що дозволяло інтегрувати музейну роботу в освітній процес та популяризацію знань про національну спадщину. Таким чином, музей не лише акумулював матеріальні свідчення української культури, а й слугував освітньо-просвітницькою платформою, забезпечуючи взаємодію наукової діяльності, навчання і збереження культурних цінностей [9, с. 16].

Основними жертводавцями музею були переважно українські священники, серед яких відзначалися оо. Ліщинський із Крушельниці, Цісик із Осташівців, Т.

Цегельський зі Струтова, Малецький із Довгих Ріпчич, Левинський із Болохіва, Вербінець із Берегів та інші представники місцевої громади. За даними часопису «Мета», лише протягом навчального року 1935-1936 до фондів музею надійшов 151 предмет матеріальної та художньої культури. Колекція включала ікони XVI–XVIII ст. (зокрема 24 одиниці XVI ст., 34 одиниці XVII ст. та 6 образів XVIII ст.), сім творів модерного мистецтва (з яких шість – ікони на склі, один – фігуральна різьба), а також плащаницю, дерев'яні та металеві хрести, церковний посуд, зразки фелонів і матерії, свічники та патерицю. Крім того, поповненням стали археологічні знахідки, медалі, нумізматичні експонати та предмети давнього українського побуту [77, с. 3].

Завдяки наполегливій роботі як вітчизняних науковців, так і небайдужих громадян, включно зі служителями церкви, вдалося утворити винятково вагому етнографічну збірку, яка знайшла своє місце у львівському музеї Наукового товариства імені Т. Шевченка. Ця установа, заснована у 1895 році, мала у своєму штаті секції, присвячені вивченню доісторичної та протоісторичної археології, відділ етнографії, а також майстерню для збереження знайдених артефактів. Суттєвим поповненням фондів слугували щорічні розкопки археологів та етнологічні виїзди, значні фінансові внески для яких часто забезпечувала митрополія ГКЦ. Станом на початок 1941 р., колекція музею об'єднувала 22 тис. предметів для експонування, доповнені понад 10 тис. книжкових видань [70, с. 225-229].

Андрей Шептицький надавав усебічну фінансову допомогу діяльності з охорони пам'яток Наукового товариства імені Т. Шевченка, членом якого він став у 1925 році. Зокрема, він схвалив пропозицію тодішнього очільника музею НТШ, пана Я. Пастернака, налагодити спільну роботу Товариства та ГКЦ над археологічними розкопками у княжому Галичі.

Керівництво усіма роботами, що стартували у 1934 році, належало НТШ. Митрополит же, як член консерваторської комісії, що діяла при митрополії, протягом майже шести років утримував ці розкопки фінансово. Основною метою цих досліджень був пошук літописного Успенського собору – головного храму

давнього Галича. Остання письмова згадка про нього датувалась 1255 р., а точних відомостей про його розташування не було. Для ГКЦ розшуки цієї ключової споруди несли значний церковно-історичний сенс, адже саме з Успенським собором асоціювали заснування у самому Галичі в середині XII століття окремої єпископської кафедри, як Галицької метрополії. 25 липня 1936 р. дослідники під керівництвом Я. Пастернака, заглибившись майже на 3 метри, натрапили на рештки фундаменту давнього комплексу, який за сукупністю ознак був ідентифікований як княжий Успенський собор. Відкриті стіни тягнулися на 37 метрів завдовжки, що дозволило реконструювати споруду як трьохапсидний шестистовпний храм із однією центральною банею [88, с. 187].

Знахідка основ Успенського собору у княжому Галичі викликала значний резонанс у наукових та культурних колах західноукраїнського загалу в період між двома світовими війнами. Археологічні дані, отримані в ході експедиції, стали потужним історичним аргументом на користь безперервності української державотворчої спадщини: залишки святині XII століття підтвердили наявність розвиненого релігійно-політичного осередку Галицької Русі. Це відкриття миттєво привернуло широку громадську увагу, перетворивши місце археологічних робіт фактично на сакральний та національно значущий маркер. Як свідчать перекази Дмитра Герчанівського, який тоді очолював управління галицькими маєтностями греко-католицької митрополії, до виявлених підвалин щоденно прямували сотні прочан, а у святкові дати їхнє число сягало кількох тисяч [9, с. 16].

Варто також відзначити, що у першій половині 1920-х рр. керівництво ГКЦ приділяло значну увагу проблемам збереження та відновлення сакральної спадщини, яка серйозно постраждала під час Першої світової війни. За деякими підрахунками, військові дії зруйнували або пошкодили близько 300 церков, серед яких була чимала кількість цінних архітектурних пам'яток [71, с. 2]. Усвідомлюючи масштабність втрат, духівництво закликала провідних українських архітекторів та інженерів долучитись до реконструкційних робіт.

Для організації та узгодження цих реставраційних заходів було засновано спеціальне товариство «Тектон» (тесля), покликане забезпечити системний підхід до «національного будівництва». Очолив його відомий архітектор Олександр Лушпинський – досвідчений знавець українського храмового будівництва, який уже мав значні напрацювання в цій сфері, зокрема укладений ним, і виданий Національним музеєм альбом дерев'яних церков XVI–XVIII ст. Сучасники наголошували на його фаховості та вмінні поєднувати реставрацію із збереженням традиційних стильових рис [58, с. 3].

У 1930 р. митрополит А. Шептицький запросив О. Лушпинського на посаду реставратора та члена консерваторної комісії митрополії, чим було підкреслено важливість його участі у відбудові сакральної спадщини та загалом у формуванні культурного простору краю. Українська преса активно долучилася до популяризації ініціативи, започаткованої ГКЦ. На сторінках численних періодичних видань почали з'являтися звернення до місцевого населення із закликами підтримати процес відбудови храмів: долучатися до громадських «толок», робити фінансові пожертви або іншим способом сприяти реконструкції своїх церков. У публікаціях постійно підкреслювали, що саме громада має бути головним рушієм цієї справи, адже, за словами тодішніх газетних статей, народ «мусить сам відбудовувати свої церкви», спільно працюючи й демонструючи солідарність [58, с. 3].

Отже, Українська греко-католицька церква, усвідомлюючи значення культури для національного відродження, активно сприяла розвитку мистецтва та пам'яткоохоронної справи у міжвоєнній Галичині. Під керівництвом митрополита Андрея Шептицького церква координувала відновлення пошкоджених у Першу світову війну церков, організовувала спеціальні товариства та комісії з охорони пам'яток, що забезпечували збереження й реставрацію архітектурної спадщини.

У міжвоєнний період ГКЦ фактично перебрала на себе функції профільного державного інституту у сфері культури. В умовах відсутності політичної самостійності саме вона на чолі з митрополитом Андреем

Шептицьким стала фінансовим та організаційним гарантом збереження національної спадщини, органічно поєднавши релігійну місію із завданнями порятунку історичних пам'яток.

Ця пам'яткоохоронна праця набула системного виміру і реалізовувалася одразу в кількох площинах: від розбудови Національного музею у Львові, музею Богословської академії та менших установ, до фінансування масштабних польових досліджень, як-от археологічна експедиція під керівництвом Ярослава Пастернака у княжому Галичі. Важливим елементом стала також практична реставрація пошкодженої війною сакральної архітектури, яку координували фахові товариства, зокрема «Тектон», забезпечуючи фахове відновлення храмів.

Завдяки стратегічному баченню Шептицького та широкій підтримці духовенства вдалося не лише зберегти унікальні артефакти, а й надати їм нового сенсу. Культурна спадщина перестала бути просто «старовиною», перетворившись на фундамент національної ідентичності та дієвий інструмент консолідації українського суспільства в умовах іноземного панування.

РОЗДІЛ IV.

ЗВ'ЯЗОК ПАМ'ЯТКООХОРОННОЇ СФЕРИ З РОЗВИТКОМ ТУРИЗМУ

У міжвоєнний період пам'яткоохоронна діяльність на теренах Галичини та Волині поступово виходила за межі суто наукових чи церковних ініціатив, набуваючи дедалі більшого суспільного значення. Розкопки, реставраційні проекти, створення музеїв і опрацювання архівних матеріалів сприяли не лише збереженню культурної спадщини, але й відкривали широкій громадськості доступ до історичних та мистецьких надбань краю. Численні публікації у пресі, активність культурно-освітніх товариств, а також зацікавлення духовенства у популяризації пам'яток привертало увагу мешканців і гостей регіону до його минулого.

Зростання кількості впорядкованих історичних об'єктів і музейних збірок, поява нових місць для огляду, а також поширення знань про історію та культуру краю в широких колах створювали умови для формування стійкого інтересу до подорожей регіоном. У таких обставинах пам'яткоохоронна сфера природно перепліталася з розвитком туристичного руху, стаючи одним із його вагомих фундаментів і стимулюючи становлення організованих форм пізнавальних мандрівок.

Враховуючи зазначене, варто розглянути туристичний напрям діяльності Польського Татранського товариства (ПТТ) та Подільського туристично-краєзнавчого товариства. Одним із найбільш давніх туристичних товариств було саме ПТТ, утворене ще у 1873 році, що поступово розбудувало розгалужену мережу осередків на місцях. Два осередки, розташовані на Прикарпатті, відзначалися особливою активністю. Це був Станіславівський осередок, який працював спершу до 1892 р., а потім відновив діяльність у 1923-1939 рр., та Чорногорський відділ у Коломиї, який безперервно діяв з 1876 до 1939 рр. Саме ці структури стали організаторами великої кількості походів Карпатами,

фактично перебравши на себе роль центрів з екскурсійної та освітньої роботи у цій місцевості [35, с. 20].

Робота ПТТ базувалася на чотирьох фундаментальних засадах, які детермінували як внутрішній устрій організації, так і загальний вектор розвитку туристичної діяльності. Насамперед, товариство ставило за мету вивчення природи та географічного простору Карпат, Татр і П'єнін, а також збір та поширення накопиченої інформації серед громадськості.

Наступний ключовий напрямок був спрямований на створення передумов для широкої участі людей у мандрівках: влаштування походів, полегшення доступу до гірських шляхів, розбудова відповідної інфраструктури. ПТТ активно займалося будівництвом сховищ (притулків), нанесенням розмітки на маршрутах та прокладанням нових стежок, а також підготовкою до друку карт і путівників, що значно розкривало горизонти для мандрівників. Крім того, відділення формували команди для супроводу туристів та аварійно-рятувальні групи [35, с. 21].

Окрему увагу було приділено захисту неповторної флори та фауни Карпат, що цілком відповідало загальноєвропейським трендам у сфері природоохорони. І, нарешті, четвертий принцип діяльності стосувався підтримки промисловості у горах, яку товариство розглядало як важливий елемент соціально-економічного прогресу регіону [96, с. 75].

Активну діяльність в цій сфері також проводило Подільське туристично-краєзнавче товариство. У період із 1928 по 1930 р. було виконано суттєвий обсяг заходів, спрямованих на поживлення туристичної активності у цій місцевості. Організовувалася велика кількість екскурсій та поїздок, налагоджувалися контакти з відомою туристичною агенцією Кука, а також із Німецьким автомобільним клубом. Одночасно велися перемовини з адміністраціями залізниць щодо удосконалення транспортного забезпечення та створення кращих умов для тих, хто бажав здійснити подорож на Поділля. Було запроваджено систему залізничних пільг, що надавалися власникам туристичних посвідчень; ці посвідчення давали змогу не лише заощадити кошти, але й скористатися

кредитом на оплату поїздки з відстрочкою платежу. Також була підписана домовленість із туристичним бюро «Orbis», метою якої стало розширення туристичних потоків та забезпечення організованих турів послугами кваліфікованих гідів. Члени товариства були активними учасниками багатьох торговельних ярмарків та виставок, зокрема брали участь у Національній виставці у Познані, Міжнародній виставці комунікацій та туризму, що також відбувалася у Познані, та Східному ярмарку, організованому у Львові [100, с. 43-48].

Впродовж другої половини двадцятих років ХХ ст. товариство значно активізувало свою роботу, головною метою якої було поширення відомостей про туристичні особливості Поділля та стимулювання приїзду більшої кількості мандрівників. У 1927 р. відбулася велика «Виставка ландшафтів та пам'яток Тернопільського воєводства», на якій експонувалося понад чотириста світлин, а також декілька десятків килимів, що покликані були засвідчити багату природу та культурну спадщину краю. Водночас, з 1928 по 1930 р., члени осередку у с. Кривче здійснили розкопки та облаштували доступ до системи гіпсових печер, пристосувавши їх для огляду туристами. Саме ця їхня робота посприяла тому, що печери набули міжнародного визнання [35, с. 23].

Впродовж 1930-1931 рр. Товариство реалізувало низку значущих інфраструктурних проектів, серед яких будівництво туристичного прихистку в Заліщиках та власного приміщення у Медоборах. Заліщицький осередок докладав значних зусиль для урізноманітнення туристичних заходів, започаткувавши сплави Дністром, які здійснювалися як на звичайних, так і на моторизованих суднах. Загалом за цей час Товариство організувало 223 екскурсії, у яких загалом взяли участь 4336 осіб. Деякі з цих поїздок були здійснені у співпраці з Волинським краєзнавчим товариством та Головною радою спілки польських вчителів. Одночасно ПТКТ розширювало свою мережу співробітництва, налагоджуючи партнерські зв'язки з іншими туристичними та краєзнавчими організаціями, зокрема з Польським Татранським товариством та Польським краєзнавчим товариством [39].

Товариство вело і свою промоційну роботу, зосередившись на декількох основних векторах. Найбільш жваво діяв пропагандистський підрозділ, який налагодив стійкі контакти з низкою періодичних видань та щоденних друкованих засобів. У цих джерелах регулярно друкувалися статті, які представляли Поділля як простір із неабияким туристичним потенціалом: з'являлися нариси про фортифікаційні споруди Поділля, велич Дністровського каньйону, підземні утворення та прогрес у сфері водних подорожей.

Застосування кінематографа стало для товариства якісно новим етапом у його популяризаційній діяльності, адже саме фільм дав змогу значно ширше представити туристичний потенціал Тернопільського воєводства. Упродовж кількох років активісти здійснили масштабні кінозйомки природних ландшафтів, архітектурних та історичних пам'яток краю, створивши два великих кінофільми загальною довжиною близько 2000 метрів плівки. Першу частину фільму під назвою «Відвідай Поділля» вдалося не лише завершити, а й показати у провідних кінотеатрах усієї Польщі. Така широкомасштабна демонстрація значно підвищила впізнаваність регіону і стала важливим чинником зростання туристичного інтересу до Поділля. Друга частина стрічки, хоч і була відзнята, так і не пройшла етапу монтажу та завершення через фінансові обмеження. Попри це, товариство не відмовлялося від задуму використовувати кіно як інструмент туристичної пропаганди. Велося листування і переговори з міністерськими структурами щодо можливості отримання державних субвенцій для створення повноцінного звукового фільму, який мав би популяризувати Поділля не лише всередині країни, а й за її межами [118, с. 9].

У міжвоєнний період товариство вагомо вплинуло на розвиток туристичної сфери, зокрема, беручи участь у заснуванні Асоціації польських туристичних організацій, що посилило інституційну єдність туристичного руху. У 1932 р. Товариство долучилося до міжнародного зібрання спілок слов'янських туристичних установ, організованого у Львові. В рамках цього заходу ПТКТ презентувало туристичні можливості Поділля, провівши для учасників оглядову

поїздки по краю, яка включала сплав Дністром на моторних судах – один із характерних напрямків роботи товариства.

Наступного року, 17 вересня 1933 р., ПТКТ організувало та провело у залі замку в Олеську з'їзд краєзнавців. На цьому зібранні були присутні делегати багатьох туристичних об'єднань, представники воєводських органів влади, делегації Регіонального управління залізниць південно-східних воєводств, а також урядовці з Міністерства комунікацій. Це зібрання стало значним етапом в об'єднанні туристичної активності на теренах регіону: за результатами роботи було ухвалено 28 постанов, спрямованих на вирішення нагальних проблем розвитку туризму та вдосконалення допоміжних і структурних умов для подорожуючих [26].

Також, впродовж 1933 р. робота товариства нерозривно перепліталася з діяльністю Воєводського комітету, який готувався до відзначення Року Собеського у Тернополі, приуроченого до 250-ї річниці Віденської битви (1683–1933). В рамках цього партнерства Товариство взяло на себе провідну функцію: його завданням було як розгорнути широку агітаційну роботу, так і практично організувати туристичні поїздки по межах усього Тернопільського воєводства. Такий масштаб роботи покладав на Товариство значні тягарі та вимагав інтенсивних зусиль, адже потрібно було водночас узгоджувати шляхи прямування екскурсій, заохочувати участь подорожуючих та тримати високу планку якості в проведенні заходів. Для якісного виконання цих функцій було розроблено спеціальний друкований буклет рекламного та освітнього спрямування. Цей проспект містив докладні відомості про вартість проїзду з урахуванням пільг, дані про доступні засоби пересування, а також секції, присвячені забезпеченню харчуванням та ночівлею, з чітко вказаними розцінками [118, с. 17].

Просування туристичного потенціалу цього воєводства велося головним чином завдяки згадкам у значущих друкованих ресурсах, що виходили у Варшаві, Кракові та Львові. Матеріали, що описували атракції краю, друкувалися на шпальтах газет «Głos polski» («Голос Польський»), «Kurier

krakowski» («Краківський кур'єр»), а також у журналах «Земля» та «Orli Lot» («Орлиний політ»).

Окрім оприлюднення такої інформації, організація також займалася власною видавничою роботою. Було випущено серію з десяти різновидів поштових листівок, загальним накладом у 30 тис. штук, метою яких було знайомство широкої аудиторії з регіоном. У 1929 р. діяльність з поглиблення знань про туризм була продовжена: побачили світ публікація Т. Кунзека «Наше Поділля» (тираж 3 тис. штук), збірка зображень «Замки Поділля» (1 тис. штук), а також буклет «Огляньте Поділля», надрукований одразу трьома мовами – польською, французькою та німецькою [35].

Ключовим складником у просуванні Поділля були спеціальні заходи, у ході яких розповсюджувалися фотознімки та ілюстрації з мальовничих куточків для подорожей, що давало змогу зацікавити подорожами широкі верстви населення та стимулювати зацікавлення культурною та природною спадщиною цієї території [92, с. 6].

Варто відзначити також активний друк регіональних путівників по Тернопільському воєводству – у 1931 р. вийшла ціла низка ґрунтовних путівників, зосереджених на Бучацькому, Чортківському, Борщівському та Скалатському повітах. Ці видання вдало інтегрували текстовий матеріал з картами та великою кількістю ілюстрацій, що робило їх надзвичайно корисними для тих, хто подорожував. Одночасно з цим, тривала праця над формуванням довідників для низки інших повітів, при цьому Збараський був найближчим до виходу друком. Окремо варто виділити розробку вузькоспеціалізованих довідкових матеріалів. До них належить путівник, присвячений печерам, а також низка брошур, сфокусованих на окремих містах та їхніх визначних пам'ятках (як от «Przewodnik po Czortkowie i okolicach», «Przewodnik po Trembowli i okolicy», видані у Чорткові, Бжозові тощо). Ці матеріали слугували доповненням до головної серії, даючи змогу охопити туристичні об'єкти, які могли не увійти до більших публікацій [35, с. 23].

Значної ваги набув «Географічний словник», підготовлений членом товариства, професором Юзефом Галіцером. Ця робота, яка стала першою подібною на польській мові, містила майже чотири тисячі географічних найменувань і перетворилася на незамінний інструмент для дослідників – краєзнавців та мандрівників, суттєво розширивши потенціал вивчення Подільського регіону. Вже протягом 1933 р. товариство презентувало оновлену, ілюстровану схему туристичних шляхів у межах воєводства. Це видання містило інформацію про сам край, перелік доступних туристичних послуг та їхню актуальну вартість, функціонуючи як сучасний інформаційний каталог і забезпечуючи структуроване представлення туристичного потенціалу Поділля [22].

Дані статистики щодо туристичної діяльності на Поділлі виразно підтверджують успішність рекламної діяльності ПТКТ. Зміни у кількості відвідувачів цього краю протягом 1930–1933 рр. не були стабільними, проте відзначалася їхня синхронність із значущими заходами на рівні воєводства. До прикладу, у 1930 р. товариство організувало 233 подорожі та оглядові екскурсії, у яких взяли участь 4336 осіб. Вже наступного року ця цифра суттєво збільшилася: 420 турів зібрали 13 тис. 680 учасників [119].

Зниження активності у 1932 р. – лише 198 екскурсій та 4210 туристів – пояснюється браком загальновоєводських подій, які могли б стимулювати приплив відвідувачів. Натомість 1933 р. знову продемонстрував рекордні показники: 546 турів, що охопили сумарно 27 тис. 600 людей [118, с. 14]. Цей небачений злет туристичної уваги був прямо зумовлений святкуваннями 250-річчя битви під Віднем, що зробило відрізок Олесько-Підгірці-Тернопіль одним із ключових маршрутів для літніх мандрів.

Отже, піднесення чи спад екскурсійного руху визначалися великими подіями у даній місцевості, а вміння товариства вчасно розгорнути активну пропаганду туризму та краєзнавства свідчить про його потужний організаційний ресурс. Як у 1931 р. під час краєзнавчої та регіональної виставки, так і в 1933-му під час урочистостей на честь Яна Собеського, ПТКТ успішно впровадило

заплановані програми та забезпечило жвавий туристичний обмін – як серед місцевих, так і серед закордонних гостей.

Наявні відомості дають змогу визначити ті регіони, звідки до Тернопільщини прямувала лєвова частка мандрівників. Найбільше гостей прибуло зі Львівщини, друге місце зайняло Познанське воєводство, а третє – Краківське. За ними слїдували Волинське та Варшавське. Подільський край також притягував увагу іноземців: тут побувало 540 мандрівників із Румунії, 30 – із Чехословаччини, 9 – з Австрії, 5 – із Франції, 7 – із Югославії, 5 – із Болгарії, і навіть двоє осіб завітали зі США (Нью-Йорк) [118, с. 15].

Ця статистична картина ілюструє не лише збільшення переміщення людських мас у період між світовими війнами, але й значне розширення туристичних зв'язків Тернопільського воєводства. Більша кількість туристів із сусідніх територій, тісно пов'язаних економічно, була логічною, проте наявність відвідувачів навіть із віддалених куточків Європи та США виразно демонструє привабливість Поділля як території, що поступово інтегрується у міжнародні туристичні шляхи. Це, своєю чергою, стало відображенням ефективної просвітницької діяльності, покращенням матеріально-технічної бази та зростаючого інтересу до регіону, підживленого путівниками, виставковими заходами та діяльністю туристичних товариств.

Упродовж 1930-х років у діяльності товариства дедалі виразніше простежувалася орієнтація не лише на класичний екскурсійний рух, а й на розвиток активних форм відпочинку. Прагнучи розширити туристичну інфраструктуру воєводства, товариство почало активно освоювати ті напрями, які на той час уже набували популярності в інших туристичних організаціях, зокрема в Карпатській гірськолижній асоціації. Саме тому особливу увагу було зосереджено на водному та зимовому туризмі.

Перші кроки у розвитку каное-туризму були зроблені у Тернополі, де було орендовано яхтову пристань у Товариства «Стрілець» та переобладнано її для зберігання човнів. Туди ж було придбано п'ять каяків, а також намети та необхідне кемпінгове спорядження. Схожу діяльність розгорнули і в Терєбовлі:

там облаштували як пристань, так і пляж, а на річках Серет (у Скоромохах) та Дністер (у Берем'янах) підготували спеціальні бази для таборування під час водних подорожей. До кінця десятиліття цей напрямок продемонстрував вагомий ріст – у 1939 році секція налічувала вже 37 осіб. Водночас формувалася ще одна спеціалізована структура – секція гірськолижного спорту, яка увійшла до складу Польської лижної асоціації. Вона займалася організацією навчальних курсів та проведенням виїзних лижних мандрівок, розширюючи тим самим пропозиції для зимового відпочинку [35, с. 20-23].

Впровадження цих нових ініціатив свідчить про намір товариства перетворити регіон на багатогранний туристичний осередок, здатний конкурувати з більш відомими міжвоєнними центрами Польщі. Фактично, водні шляхи, таборіві стоянки та лижні програми доповнили традиційні оглядові екскурсії, що дало змогу залучити нові категорії громадян – зокрема молодь та любителів активного дозвілля. Це вказує на стратегічне оновлення підходів товариства та його поступове входження у ширший європейський контекст туристичної діяльності [117, с. 16-16].

Щодо Волинського воєводства, то тут активізація туристичних процесів нерозривно пов'язана з діяльністю Товариства розвитку Східних земель. Воно було засноване у 1933 р., першим головою став О. Пристор. Починаючи з 1934 р., організація впровадила щорічну кампанію «Літо на Східних землях», що мала на меті залучення великої кількості туристів до східних регіонів Другої Речі Посполитої [43, с. 75-79]

Структурно, товариство з центром у м. Рівне спиралось на розгалужену мережу осередків у таких містах, як Луцьк, Ковель, Острог, Сарни та ін. За короткий час організація продемонструвала стрімкий ріст учасників: від 189 осіб у 1934 р., до 1486 осіб у 1936 р. Безпосередньою організацією мандрівок займалася створена у травні 1936 р. профільна структура – Спілка любителів Волині – головою якої був Д. Шаринський. Амбітні плани товариства, зокрема ініціатива 1938 р. щодо заснування Волинського туристичного дому як

координаційного центру, залишилися нереалізованими через початок воєнних дій [41].

Щорічна акція «Літо на Східних землях» була не єдиним інструментом залучення туристів. Товариство активно організовувало ярмарки, тематичні імпрези, зокрема «Свято виноградарства» та дискусійні зібрання. Потужним засобом промоції стала видавнича справа: поширення інформаційних брошур, статей та якісних фотоальбомів. Уся ця багатогранна робота, однак, була підпорядкована головній меті організації – утвердженню польських впливів у регіоні [44, с. 13-15].

Паралельно з промоцією відбувалася розбудова туристичної інфраструктури. Упродовж міжвоєнного періоду на теренах воєводства виникла густа сітка екскурсійних маршрутів. Їх розробкою займався широкий спектр організацій: від громадських (Волинське краєзнавче товариство, Товариство приятелів наук) до адміністративних органів і фахових туристичних структур. Частина з цих прокладених маршрутів отримала офіційний статус.

Підсумовуючи взаємодію пам'яткоохоронної сфери та туристичного руху на теренах Галичини та Волині, можна стверджувати, що у міжвоєнний період цей зв'язок набув системного і прагматичного характеру. Пам'ятки історії та культури трансформувалися з об'єктів суто наукового зацікавлення на ключовий ресурс регіональної економіки. Туризм, своєю чергою, став ефективним інструментом залучення інвестицій у збереження спадщини, що яскраво демонструє діяльність провідних організацій – ПТТ, ПТКТ та Товариства розвитку східних земель разом із Спілкою любителів Волині.

Водночас, інтеграція пам'яткоохоронних заходів у туристичні стратегії дала відчутний практичний результат. Відновлення замків у Терєбовлі та Збаражі, музеєфікація печер у Кривче та розбудова мережі туристичних притулків зробили історичні об'єкти доступними для широкого загалу. Важливу роль відіграла потужна промоційна кампанія: видання путівників, листівок та навіть використання кінематографа дозволили сформувати привабливий

туристичний бренд регіону, що підтверджується статистичним зростанням кількості відвідувачів, зокрема й іноземних.

Отже, симбіоз сфери охорони пам'яток і туризму став потужним чинником модернізації культурного ландшафту краю. Розвиток інфраструктури та диверсифікація дозвілля (водний, лижний туризм) сприяли формуванню нової культури сприйняття регіону. Водночас, як було проаналізовано у попередніх розділах, для української громади цей процес мав ще й виразне ідеологічне навантаження, де пізнання рідного краю через «національну туристику» слугувало засобом зміцнення національної ідентичності.

ВИСНОВКИ

Комплексний аналіз проблематики охорони пам'яток історії та культури на землях Галичини та Волині у міжвоєнну добу (1919-1939 рр.) дозволяє сформулювати цілісне уявлення про цей процес як про складний феномен, що розвивався на перетині державної політики, національно-культурних змагань та громадської ініціативи. Дослідження засвідчило, що в умовах відродженої Другої Речі Посполитої сфера збереження культурної спадщини перестала бути суто науковим чи антикварним заняттям, трансформувавшись у важливий інструмент утвердження державної влади та, водночас, у засіб національного самозахисту української спільноти.

1. Вивчення історіографії та широкого спектра джерел – від законодавчих актів та архівних документів до матеріалів періодики та спогадів учасників подій, дає змогу зробити висновок, що вона є достатньо репрезентативною. Після 1991 р. в українській історіографії значно зріс інтерес до цієї теми. Опубліковано чимало статей та узагальнюючих праць в яких розглядається тематика охорони культурної спадщини в цьому періоді. Водночас, нормативно-правова база пам'яткоохоронної сфери значно ширше висвітлена у польській історіографії. Методологічна база дослідження дозволив успішно реалізувати поставлені завдання та здійснити ґрунтовний аналіз теми.

2. Одним із ключових результатів дослідження стало з'ясування ролі державної політики Польщі у формуванні системи охорони пам'яток. Можна стверджувати, що влада доклала значних зусиль для створення правової та адміністративної бази цієї галузі. Прийняття Декрету Регентської Ради у 1918 р. стало першим кроком до легітимізації державної опіки над культурними цінностями, проте справжнім фундаментом нової системи стало розпорядження Президента Ігнація Мосціцького від 1928 р. Цей нормативно-правовий акт, що спирався на фахові напрацювання консерваторського середовища, запровадив єдині критерії визначення пам'яток, які охоплювали не лише мистецьку, а й

історичну та наукову вартість об'єктів. Важливим нововведенням стала обов'язкова реєстрація пам'яток, що надавала державним органам правові підстави для втручання у випадку загрози їхньому існуванню.

3. Створення мережі консерваторських округів – Львівського, Люблінського, а згодом і Волинського – забезпечило присутність державної пам'яткоохоронної служби на місцях. Однак, як показало дослідження, ефективність цієї системи часто була обмеженою. Хронічний брак фінансування, особливо у кризові періоди, призводив до того, що багато запланованих реставраційних робіт відкладалися або виконувалися в неповному обсязі. Враховуючи політичний курс на утвердження польського характеру краю, лівова частка державних коштів спрямовувалася на реставрацію об'єктів, пов'язаних з історією Речі Посполитої: костелів, замків та магнатських маєтків. Хоча бюджетні дотації були обмеженими, професійна праця інженерів і консерваторів дозволила врятувати чимало об'єктів від руйнування. Нині цей збережений архітектурний фонд є важливим активом для розвитку туристичної галузі сучасної України.

4. На території Галичини та Волині у міжвоєнний період функціонувала мережа громадських товариств, праця яких стала фундаментом для розвитку туристично-краєзнавчої галузі та сфери охорони пам'яток. Попри спільну мету, можливості для реалізації їхніх завдань суттєво різнилися: польські організації мали повну підтримку державних структур, тоді як українські громадські ініціативи змушені були діяти в умовах постійної протидії та обмежень з боку офіційної влади. Висвітлення ролі організацій дозволило виявити чітку диференціацію у методах та об'єктах пам'яткоохоронної роботи. Польські інституції (Подільське туристично-краєзнавче товариство, Волинське товариство друзів наук), маючи державну підтримку, зосередилися на масштабних інфраструктурних проектах. Натомість український рух розвивався як самодостатнє явище, що спиралося на жертовність громади. Наукове товариство імені Шевченка стало центром наукових розвідок, зокрема організувавши дослідження княжого Галича та інших археологічних пам'яток.

Товариство «Просвіта» та молодіжні організації («Пласт», «Сокіл», «Січ») розгорнули масовий рух з виявлення та впорядкування військових поховань (могил УСС та УГА), а також фіксації зразків народної архітектури та етнографії.

5. Важливим вектором дослідження став аналіз розвитку музейної мережі в регіоні. Встановлено, що у міжвоєнний період відбувалася активна децентралізація музейної справи, що дозволило вибудувати ефективну систему захисту національної спадщини в умовах бездержавності. Якщо раніше культурне життя зосереджувалося переважно у Львові, то тепер почали активно виникати регіональні музеї. Ці заклади, створені зусиллями місцевої інтелігенції, стали осередками збереження локальної історії та етнографії. Проведення регулярних з'їздів українських музейників дозволило координувати їхню діяльність, обмінюватися досвідом та виробляти спільну стратегію захисту національних культурних інтересів перед лицем полонізаторського тиску. Така самоорганізація музейного середовища стала унікальним прикладом того, як громадянське суспільство здатне ефективно вирішувати загальнонаціональні завдання.

6. Особливої уваги заслуговує феномен церковного меценатства та культурно-просвітницької діяльності Української Греко-католицької церкви. Дослідження підтвердило, що ГКЦ у цей період виступала не лише духовним пастирем, а й потужним культурним інвестором. Постать митрополита Андрея Шептицького стала символом цієї епохи. Його візія музею як живої інституції, що сприяє розвитку національної культури, втілилася зокрема у створенні Національного музею у Львові. Цей заклад, завдяки постійній фінансовій підтримці митрополита та фаховому керівництву Іларіона Свенціцького, перетворився на головну скарбницю українського мистецтва, де зберігалися та реставрувалися тисячі ікон, стародруків та рукописів. Андрей Шептицький також ініціював та фінансував масштабні проекти з дослідження минулого, серед яких одним з найгучніших стало відкриття фундаментів літописного Успенського собору в Галичі експедицією Ярослава Пастернака. Ця подія мала колосальне значення для національної самосвідомості, оскільки матеріально

підтверджувала давність української державної та церковної традиції на цих землях.

7. Окремий пласт дослідження стосувався взаємозв'язку між охороною пам'яток та розвитком туризму. Аналіз діяльності туристично-краєзнавчих товариств (ПКТ, ПТКТ, ТРСЗ) засвідчив, що у міжвоєнний період відбулося усвідомлення економічного та іміджевого потенціалу культурної спадщини. Пам'ятки перестали сприйматися лише як об'єкти наукового інтересу і почали розглядатися як туристичні атракції. Відновлення замків, впорядкування печер, створення туристичних маршрутів та видання численних путівників сприяли популяризації регіону та залученню коштів на реставраційні роботи. Водночас, для українських товариств туризм мав і виразне виховне навантаження: «національна туристика» розглядалася як спосіб пізнання рідного краю, зміцнення фізичного та патріотичного духу молоді.

Підсумовуючи, слід зазначити, що досвід охорони культурної спадщини на Галичині та Волині у міжвоєнний період є надзвичайно повчальним. Він демонструє, що навіть у несприятливих політичних умовах консолідована позиція громадськості, підтримка Церкви та жертвовність меценатів здатні забезпечити збереження національних святинь. Модель взаємодії професійних інституцій (музеїв, наукових товариств) з широкими колами громадськості, вироблена у той час, довела свою життєздатність та ефективність. Водночас, аналіз державної політики того часу показує, що ігнорування культурних потреб та спроби використання пам'яткоохоронної сфери для політичних цілей неминуче призводять до напруги та конфліктів.

Сьогодні, коли Україна стоїть перед викликами збереження своєї культурної ідентичності та реформування пам'яткоохоронної галузі, звернення до історичного досвіду міжвоєнного періоду є як ніколи актуальним. Приклади громадської самоорганізації, фахового підходу до реставрації та ефективного менеджменту у сфері культури, напрацьовані нашими попередниками, можуть слугувати цінними орієнтирами для сучасних пам'яткоохоронців, музейників та державних діячів. Збережена завдяки зусиллям того покоління спадщина нині є

невід'ємною складовою культурного надбання України та важливим ресурсом для її подальшого розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Алексієвець Л. Польща: утвердження незалежної держави. 1918 – 1926. Тернопіль: Підручники і посібники, 2006. 448 с.
2. Алексієвець М. Український вектор у східній політиці другої Речі Посполитої. Інкорпорація східної Галичини та полонізація українців краю. Україна - Європа - Світ : міжнародний збірник наукових праць на пошану проф. М. М. Алексієвця. Тернопіль, 2011. Вип. 5. С. 155–170.
3. Банах В. *Міжмузейна співпраця в Галичині у міжвоєнний період (1921–1939)*. Історико-культурна спадщина: європейський вимір. Тези Всеукраїнської науково-практичної конференції. Львів, 1 червня 2018 року. С. 10.
4. Баран Б. М. Культурницька політика Андрея Шептицького. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, приуроченої 160-й річниці з дня народження Митрополита Андрея Шептицького «Митрополит Андрей Шептицький: духовна велич, культурна спадщина та суспільно-політична місія»* (м. Тернопіль, 22-23 травня 2025 р.). Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2025. С. 128-133.
5. Баран Б. М. Соціально-економічна діяльність Греко-католицької церкви в Східній Галичині в міжвоєнний період : дис. ... д-ра філософії у галузі 03 Гуманітар. науки : 032 / Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2025. 296 с.
6. Баран Б. М., Старка В. В. Соціально-економічна програма розвитку ГКЦ в Східній Галичині 20-30 рр. ХХ ст.. *V Таврійські історичні наукові читання: матеріали міжнародної науково практичної конференції* (2-3 квітня 2021 р.). Київ: Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського, 2021. С. 5-9.
7. В обороні Богородчанського іконостаса // *Український вісник*. – 1921. – 28 марта. – Ч. 51. – С. 4.
8. Гаврилюк О. Збереження пам'яток воєнної історії на західноукраїнських землях у міжвоєнний період: політичний аспект, зміст, результати. *Чорноморський літопис*. 2010. Вип. 2. С. 58–63.
9. Гаврилюк О. Підтримка митрополитом Андреем Шептицьким пам'яткоохоронної діяльності на західноукраїнських землях у 1920-1930-х роках. *Історичний архів*. 2010. Вип. 5. С. 14-17.
10. Гаврилюк О. Складання нормативно-правової бази охорони культурної спадщини в міжвоєнній Польщі. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. 2021. № 3. Т. 32 (71). С. 194–199.

11. Грицан А. «Просвіта» у боротьбі за збереження історичної пам'яті українського народу на Прикарпатті / Анатолій Грицан // Наукові записки (Інститут народознавства НАН України. Івано-Франківський краєзнавчий музей). – 1999. – Вип. 4.
12. Дем'янюк О. Й. Роль краєзнавчої роботи у діяльності громадських організацій Західної Галичини у першій половині ХХ століття / Дем'янюк О. Й. // *Екологічний вісник*. – 2005. – № 2. – С. 13-14.
13. Державний архів Тернопільської області, ф. 231 (Тернопільське воєводське управління), оп. 1, спр. 25. Арк. 10.
14. Державний архів Тернопільської області, ф. 231 (Тернопільське воєводське управління), оп. 2, спр. 8584. Арк. 1-2.
15. Державний архів Тернопільської області, ф. 231 (Тернопільське воєводське управління), оп. 4, спр. 691. Арк. 27.
16. Державний архів Тернопільської області, ф. 231 (Тернопільське воєводське управління), оп. 5, спр. 1091. Арк. 1.
17. Державний архів Тернопільської області, ф. 36 (Відділ Подільського краєзнавчого товариства в м. Тернополі), оп. 1, спр. 1. Арк. 1.
18. Державний архів Тернопільської області, ф. 36 (Відділ Подільського краєзнавчого товариства в м. Тернополі), оп. 1, спр. 6. Арк. 1.
19. Державний архів Тернопільської області, ф. 36. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 3.
20. Другий з'їзд українських музеологів. Відкриття З'їзду і дискусія над проєктом організації українських музеїв. *Діло*. 1933. Ч. 176. 9 липня. С. 2.
21. Дублянський А. Волинське товариство приятелів науки. *Українська нива*. 1936. 13 вересня.
22. Думська Т. Досвід популяризації пам'яток культурної спадщини Подільським туристично-краєзнавчим товариством у 1930-1933 рр. // *Наукові записки Національного заповідника «Замки Тернопілля»*, Збараж, 2020 р., №10.
23. Дутчак О. Сучасна українська історіографія краєзнавчого руху у Галичині 30-х рр. ХІХ - 30-х рр. ХХ ст.: монографія. Івано-Франківськ, 2012. 275 с.
24. Завадська О. Туризм як один із напрямків діяльності краєзнавчих товариств у 1921–1939 рр. на території Волинського воєводства. *Волинь: Історія і сучасність. Жидичин крізь віки*. Матеріали ІV науково-практичної, історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 780-ти річчю села Жидичина Ківерцівського району. Луцьк, 2007. С.82–89.
25. Заставецька Н. Діяльність Польського товариства краєзнавчого у сфері збереження пам'яток історії та культури на західноукраїнських землях (1920–1930-ті рр.). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2008. № 17. С. 277.
26. Заставецька Н. І. Збереження пам'яток історії та культури в Західній Україні у 1920–1939 рр.: дис. ... к. і. н.: 07.00.01. Львів, 2010. С. 90.

- 27.Звіт Управи Національного музею у Львові за 1928 рік / [І. Свенціцький]. – Львів : друкарня Вид. спілки «Діло», 1929. – 16 с.
- 28.Звіт Управи Національного музею у Львові за 1931 рік / [І. Свенціцький]. – Львів : друкарня Вид. спілки «Діло», 1932. – 10 с.
- 29.Звіт Управи Національного музею у Львові за 1932 р. / [І. Свенціцький]. – Львів : друкарня «Діло», б/д. – 4 с.
- 30.Звіт Управи Національного музею у Львові за 1933 рік / [І. Свенціцький]. – Львів : *Бібльос*, б/д. 8 с.
- 31.Зуляк І. Діяльність «Просвіти» у Західній Україні в міжвоєнний період (1919–1939): монографія. Тернопіль: Воля, 2005. 946 с.
- 32.Зуляк І. С. Участь греко-католицького духовенства у культурно-освітніх процесах на території Східної Галичини у міжвоєнний період. *Консенсус*. 2025. вип. 1. С. 132–141.
- 33.Зуляк І. С., Кліш А. Б. Роль «Просвіти» Західної України в розвитку музейної справи в міжвоєнний період. *Культурна спадщина: традиції та інновації*: тези науково-практичної конференції, Україна, 1 черв. 2019. С. 35–39.
- 34.Зуляк І., Макар Ю. Східна Галичина і Західна Волинь: особливості культурно-освітнього і соціально-економічного становища у міжвоєнній Польщі. *Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис*. 2023. Вип. 28. С. 95–102.
- 35.Іваньо С. М. Розвиток туристичної інфраструктури Галичини на прикладі діяльності Польського Татранського товариства та Подільського туристично-краєзнавчого товариства у міжвоєнний період. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. Вип. 59. Т. 2. С. 19–27.
- 36.Іваньо С. М. Особливості діяльності Подільського туристично-краєзнавчого товариства на західноукраїнських землях у міжвоєнний період (1925-1939 рр.). *Актуальні проблеми розвитку науки, освіти та суспільства : збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції*. Полтава, 23 липня 2021 р. 2021. С. 47–50.
- 37.Іваньо С. М. Особливості діяльності подільського туристично-краєзнавчого товариства у Галичині у міжвоєнний період (1925–1939). *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. 2021. № 4. Т. 32 (71). С. 34–41.
- 38.Іваньо С. М. Охорона культурної спадщини у східній Галичині: державний сектор та громадські ініціативи (1918-1939) : дис. ... д-ра філософії у галузі 03 Гуманітар. науки / Національний університет «Львівська Політехніка». Львів, 2024. 316 с.
- 39.Іваньо С. М. Роль Польського Татранського товариства та Подільського туристично-краєзнавчого товариства у розвитку туристичної інфраструктури Галичини міжвоєнного періоду. *Теоретичні та практичні*

- дослідження в галузі гуманітарних і природничих наук: матеріали науково-практичної конференції. Запоріжжя, 24–25 лютого 2023 р. 2023. С. 51–54.
40. Кінд-Войтюк Н. Діяльність волинського товариства краєзнавців і охорони пам'яток старовини та волинського товариства друзів наук щодо виявлення, вивчення і збереження історико-культурних пам'яток Волині у міжвоєнний період. *Наука і техніка сьогодні*. 2022. № 10. С. 247–257.
41. Кінд-Войтюк Н. Наукові товариства Другої Речі Посполитої у дослідженні історії та пам'яток Волинського воєводства: (1921–1939 рр.). *Краєзнавство*. 2008. № 1/4. С. 22–27.
42. Ковальчук М. Історичні та архітектурні пам'ятки Теробовлянщини / Ковальчук М. // *Історія міст і сіл Теробовлянщини* / Голова редкол. М. Смалига. – Тернопіль : Збруч, 1997. – С. 27–47.
43. Ковальчук, Т. Організація туризму на території Волинського воєводства у міжвоєнний період (1921–1939) / Т. Ковальчук // *Слов'янський вісник. Збірник наукових праць*. – Вип. 10. – Рівне : РІС КСУ, 2010. – С. 75–79.
44. Ковальчук Т. Регіональний туризм у Польській республіці в міжвоєнний період: Волинське воєводство. Автореф. дис. на зд. наук. ст. к. і. н.: 07.00.02. Київ, 2012. С. 13–14.
45. Козицький А. Українські краєзнавчі музеї Галичини в міжвоєнний період. С. 476.
46. Коріненко П., Старка В. Східногалицький вектор внутрішньої політики Польщі у 1920-і роки. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка*. Тернопіль, 2018. Т. 1, вип. 1 : Історія. С. 163–168.
47. Королько А. VI з'їзд українських музеологів Галичини в Коломиї 1938 року: передумови, хід та результати проведення. Сучасні акценти музейництва. Історія, здобутки, перспективи. *Матеріали науково-теоретичної конференції* (Івано-Франківськ, 14 травня 2018 р.). Івано-Франківськ, 2018. С. 6–8.
48. Крутоус А. З минулого Львівського історичного музею. *Наукові записки. Львівський історичний музей*. 1996. Вип. 5. С. 5
49. Лавренюк В. Розвиток краєзнавства на Тернопільщині / Венедикт Лавренюк // *Наукові записки Тернопільського обласного краєзнавчого музею*. – Тернопіль : Джура, 1993. – С. 57–65.
50. Масик Р. Львівське відділення Польського краєзнавчого товариства і організація шкільних краєзнавчих гуртків. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Вип. XI–XII. Дрогобич, 2008. С. 208–210.
51. Масик Р. Львівське відділення Польського краєзнавчого товариства. *Історичні пам'ятки Галичини. Матеріали п'ятої наукової краєзнавчої конференції*. Львів, 12 листопада 2010 р. С. 49–58.

52. Митрополит Андрей Шептицький: Життя і Діяльність. Документи і матеріали 1899-1944. Церква і суспільне питання. / За ред. А. Кравчука. Львів: Свічадо, 1999. – Т. 2. – Кн. 2. – С. 840.
53. Михайлишин О. До питання про охорону пам'яток архітектури на Волині у 1920–30-х роках в контексті збереження національної ідентичності. *Сучасні проблеми архітектури та містобудування*. 2010. Вип. 23.
54. Мовна М. Львів у туристичних путівниках другої половини ХІХ – першої третини ХХ ст. дис. ... к. і. н.: 07.00.01. Львів, 2020. С. 134–135.
55. На закупку збірок і видання Нац. Муз. у Львові / *Діло*. – 1923. – 3 травня. – С. 8.
56. Нариси історії Української Греко-Католицької Церкви. В двох томах. Т. 1. За загальною редакцією доктора історичних наук, професора Миколи Вегеша; авторський колектив: М. М. Вегеш, Н. М. Концур-Карабінович, В. В. Марчук, М. М. Палінчак. Ужгород, 2022. 392 с.
57. Небувала Вистава. 900-ліття Богородиці на Україні. *Правда*. 1937. Рік ХІ. 30 травня. С. 6.
58. Новинки: В справі відбудови церков / *Український вісник*. - 1921. - 16 квітня. - Ч. 66. С. 3.
59. Окаринський В. М. Пласт в українському національно-визвольному русі (1911-1939 рр.): Монографія / В. М. Окаринський. – Тернопіль, 2006. – 222 с.
60. Ошуркевич О. З історії Волинського краєзнавчого музею / Олекса Ошуркевич / *Волинський музей. Історія і сучасність*. Тези і матеріали І науково-практичної конференції присвяченої 65-річчю Волинського краєзнавчого музею та 45-річчю Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки, 16–17 червня 1994 р. – Луцьк : Ініціал, 1998. – С. 5–7.
61. Парацій В. Подільське туристично-краєзнавче товариство (1925-1939 рр.): аспекти краєзнавчої та пам'яткоохоронної діяльності / Володимир Парацій // *Історичні пам'ятки Галичини*. Матеріали третьої наукової краєзнавчої конференції. 19 листопада 2004 р. / Відпов. ред. Я. Малик. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2005. – С. 171–179.
62. Парацій В. Подільське туристично-краєзнавче товариство (1925-1935 рр.): аспекти краєзнавчої та пам'яткоохоронної діяльності. *Збірник праць. Тернопільський міський осередок НТШ ім. Шевченка*. 2007. Т. 3. С. 81–89.
63. Пацай Т. Особливості етнографічних студій в НТШ у міжвоєнний період (на основі протоколів засідань Етнографічної комісії). *Народознавчі зошити*. 2021. № 2. С. 294–299.
64. Перший Зїзд Українських Музейників у Львові. *Діло*. 1931. Ч. 99. 7 травня. С. 3.

- 65.Петрик Н. Формування колекцій пам'яток воєнної історії у музеях Львова (XIX–XX ст.). С. 98.
- 66.Петровський О. Нормативні та організаційні засади становлення системи охорони пам'яток історії та культури в Польщі та її поширення на західноукраїнські землі (1919–1920 рр.). *Збірник наукових праць науково дослідного інституту народознавства*. 2007. С. 379–381.
- 67.Петровський О. Формування державних органів охорони пам'яток археології у Другій Речі Посполитій та спроби поширення їх діяльності на Східну Галичину (1918–1938 рр.). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Історія*. 2014. С. 38.
- 68.Піотровська Д. З діяльності польських служб охорони археологічних пам'яток у західній Україні в 1919–1939 роках. *Археологічні дослідження Львівського університету*. 2006. Вип. 9. С. 67.
- 69.Саламаха І. Охорона пам'яток історії та культури Східної Галичини у другій половині XIX - на початку XX ст.: організаційні засади, законодавство, фінансування: дис. ... к. і. н.: 07.00.01. Львів, 2015. 202 с.
- 70.Сапеляк О. Про музейну справу НТШ / О. Сапеляк / *Народознавчі зошити*. – Львів, 1996. – №4. – С. 225 – 229.
- 71.Свенціцький І. Відбудова церков / І. Свенціцький / *Український вісник*. - 1921. - 27 січня. - Ч. 3. С. 2.
- 72.Свенціцький І. Консервація і реставрація історичних пам'яток церковного мистецтва / Свенціцький Іларіон. – Львів : *Бібльос*, 1932. – 14 с.
- 73.Свенціцький І., д-р. Любитель і опікун мистецтва на владичому престолі / д-р. І. Свенціцький / *Назустріч*. – 1925. - № 15.
- 74.Свенціцький І. С. Про музеї і музейництво: *Нариси і замітки*. Львів, 1920. 80 с.
- 75.Свенціцький І. С. XXV літ діяльності Національного музею. Наукова фундація галицького митрополита Андрея Шептицького. 1905–1929. Перевидано Національним музеєм у Львові імені Андрея Шептицького з 1930 р. Львів: Національний музей імені Андрея Шептицького, 2013. 13 с.
- 76.Сеньків М. Фундатори і меценати львівських музеїв кінця XIX–початку XX століть. *Скарбниця української культури: Збірник наукових праць*. Чернівці, 2007. Вип. 8. С. 245–246.
- 77.Сліпий Й., о. Греко-кат. Богословська Академія у Львові в акад. р. 1935/36 / о. Й. Сліпий // *Мета*. – 1936. – № 41 (236). – 11 жовтня. – С. 3.
- 78.Союз прихильників Національного музею у Львові // *Львівські архієпархіальні відомості*. – 1932. – 15 грудня. – С. 34.
- 79.Терський С. З історії колекціонування археологічних пам'яток у Львові (XIX–XX ст.) / Святослав Терський // *Zamojsko-Wołyńskie zeszyty muzealne [Замойсько-Волинські музейні зошити]*. – Том IV. : *Przeszłość przyszłości*.

- Rola polskiego i ukraińskiego muzealnictwa w zachowaniu i dokumentowaniu dziedzictwa kulturowego pogranicza [«Минуле майбутньому». Роль польського і українського музейництва в збереженні і документуванні культурної спадщини пограниччя : Матеріали наукової конференції]. – Zamość, 2006/2007. – с 47.
80. Філевич Н. Галерея. Епізод перший. Народження. URL: <https://photo-lviv.in.ua/halereia-epizod-pershyu-narodzhennia/>
81. Філіпчук Н. Становлення музейної педагогіки в Західній Україні. *Мистецька освіта: зміст, технології, менеджмент*. 2019. № 14. С. 35.
82. Филипчак І. Про музейництво та про наші музеї / Іван Филипчак // *Життя і знання*. – 1935. – Ч. 6. (червень). – С. 168–170.
83. Хроніка Наукового товариства імені Шевченка у Львові. Звідомлення за час від 1/7.1918 до кінця 1920 р. – Львів : НТШ, 1920 р. – Ч. 63–64. – 113 с.
84. Хроніка Наукового товариства імені Шевченка у Львові за роки 1926–1930. Ч. 69–70. Львів, 1930. 140 с.
85. Хроніка Наукового товариства імені Шевченка у Львові за час від 1.01.1935–25.12.1937. – Львів : НТШ, 1937 р. – Ч. 73.
86. Шептицький А. Не хочемо чужої культури, хочемо жити своєю! / Андрей Шептицький / Упоряд. і передмова М. Косіва. – Львів : *Логос*, 2005. – С. 16–27.
87. Шептицький А. Про вагу і значення музеїв / А. Шептицький // *Літопис Національного музею за 1934 рік*. – Львів: Накладом Національного музею, 1935. – С. 3 – 7.
88. Щурат С. На руїнах катедри Осмомисла / С. Щурат // *Наша Батьківщина*. – 1937. – № 9. – С. 187.
89. IV. Зїзд українських музеологів у Сяноці. *Наш прапор*. 1936. Ч. 60. 27 травня. С. 6.
90. V. З'їзд українських музейників у Перемишлі. *Діло*. 1937. Ч. 107. 19 травня. С. 4.
91. VI. Зїзд українських музейників. *Діло*. 1938. Ч. 132. 19 червня. С. 13.
92. Akta Podolskie Towarzystwa Turystyczno – Krajoznawcze. Sprawozdanie Wydziału Wojewódzkiego Towarzystwa Turystyczno – Krajoznawczego z działalności za czas od dnia 31 marca 1928 do 1 marca 1930 w materiałach Ośrodka Dokumentacji Historii Turystyki Górskiej sygn. 4.01.12.
93. Dekret Rady Regencyjnej z dnia 31 października 1918 roku o opiece nad zabytkami sztuki i kultury. *Dziennik Praw Państwa Polskiego* z 1918 r. 1918. Nr 16. Poz. 36. S. 93–98.
94. Dettloff P. Odbudowa i restauracja zabytków architektury w Polsce w latach 1918–1939. S. 49.

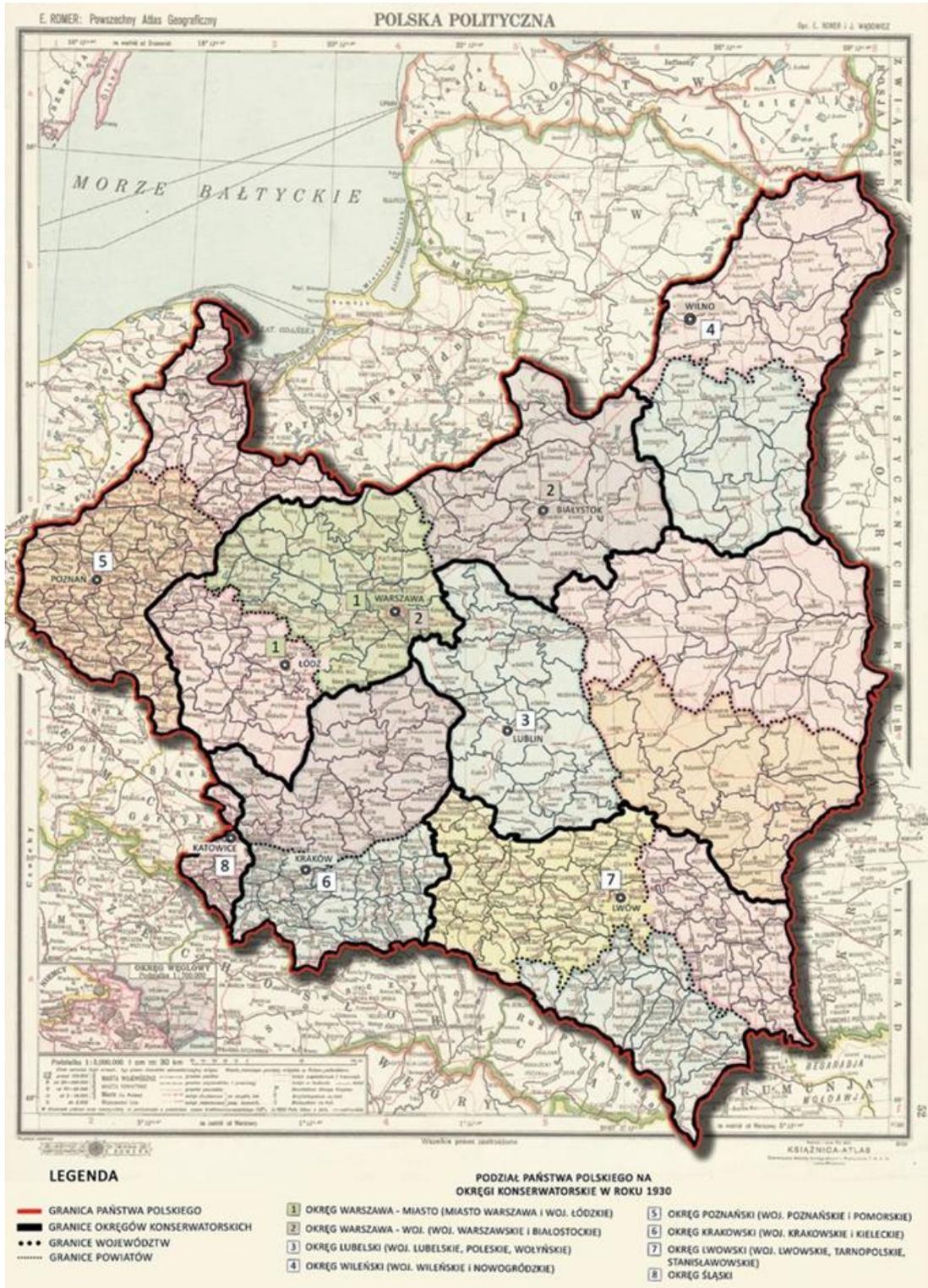
95. Działaj i miej nadzieję. Stulecie państwowych służb konserwatorskich w Polsce 1918–2018. Pod redakcją Rulewicz J., Marcinek R. Narodowy Instytut Dziedzictwa, 2018. S. 43–44.
96. Hyz-Obrzut L. Turystyka w Karpatach Wschodnich w okresie Drugiej Rzeczypospolitej. Uniwersytet Rzeszowski. Kolegium Nauk Humanistycznych Instytut Historii Rzeszów. 2021. S. 75.
97. Jagielska-Burduk A. Działalność Bolesława Orzechowicza – mecenasa sztuki i nauki we Lwowie. S. 177.
98. Konkordat pomiędzy Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską, podpisany w Rzymie dnia 10 lutego 1925 r. Dziennik Ustaw. 1925. № 72. Poz. 501. S. 1083-1094.
99. Konserwacja zabytków na Wołyniu // Ziemia Wołyńska. – 1938. – № 12. – S. 180.
100. Kunzek T. Dziesięciolecie istnienia i działalności Podolskiego Towarzystwa Turystyczno – Krajoznawczego 1925–1935. Nakładem Podolskiego Towarzystwa Turystyczno – Krajoznawczego w Tarnopolu, Tarnopol. 1935. S. 43-48.
101. Kunzek T. Dziesięciolecie istnienia i działalności PTTK 1925–1935. Tarnopol, 1935.
102. Kunzek T. Ziemia Podolska. Opis krajoznawczo-turystyczny Województwa Tarnopolskiego. Z 26 ilustracjami i mapką. Tarnopol, 1935. 48 s.
103. Lazarowicz St., Sieroszewski Wł. Przepisy prawne dotyczące dóbr kultury oraz muzeów. Wyd. II, poprawione i uzupełnione. Warszawa : Ministerstwo kultury i sztuki: Zarząd muzeów i ochrony zabytków, 1970. 353 s.
104. Podolskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze. Zarys dziejów / [Jerzy Kapłon].
105. Pruszyński J. Prawna ochrona zabytków architektury w Polsce. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze, 1977. 144 s.
106. Przewodnik po Województwie Tarnopolskiem z mapą. Nakładem Wojewódzkiego Towarzystwa Turystyczno- Krajoznawczego w Tarnopolu. Tarnopol, 1928. 145 s.
107. Regulamin dla Archiwum aktów dawnych i Muzeum historycznego kr. st. miasta Lwowa. Lwów, 1897. 15 s.
108. Remer J. Drogi rozwoju konserwatorstwa polskiego. Ochrona Zabytków. 1966. № 73.
109. Remer J. Stanisław Tomkowicz. Sylweta konserwatora. Ochrona Zabytków Sztuki. 1930–1931. Z. 1–4. Cz. 1. S. 34–51.
110. Rozporządzenie Ministra Sztuki i Kultury z dn. 5 IV 1919 r. w przedmiocie wpisywania zabytków sztuki i kultury do inwentarza. Monitor Polski. 1919. № 81. 9 kwietnia. S. 1-2.

111. Rozporządzenie Ministra WRiOP z dn. 19 XII 1925 r. w sprawie mieszanych Komisji Konserwatorskich dla ochrony zabytków sztuki i kultury, znajdujących się w katolickich kościołach i lokalach kościelnych. Dziennik Ustaw. 1926. No 6. Poz. 35. S. 81-82.
112. Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 17 lipca 1928 r. o prowadzeniu rejestru zabytków. Zbiór przepisów dotyczących ochrony i konserwacji zabytków. Zestawił i opracował Władysław Sieroszewski. Wyd II. Uzupełnione i poprawione. Warszawa : Ministerstwo kultury i sztuki : Zarząd muzeów i ochrony zabytków, 1971. S. 21–23.
113. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 6 marca 1928 r. o opiece nad zabytkami. Dziennik ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. Pierwsze półrocze 1928 r. № 29. Poz. 265. Warszawa : Drukarnia Państwowa : Tłoczono z polecenia Ministra Sprawiedliwości, 1928. S. 537–542.
114. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 28 grudnia 1934 r. o unormowaniu właściwości władz i trybu postępowania w niektórych działach administracji państwowej. Dziennik ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. Drugie półrocze 1934 r. № 110. Poz. 976. Warszawa : Drukarnia Państwowa : Tłoczono z polecenia Ministra Sprawiedliwości, 1935. S. 2266–2285.
115. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 23 września 1932 roku o sposobie chronienia przedmiotów zabytkowych, będących własnością Państwa. Zbiór przepisów dotyczących ochrony i konserwacji zabytków. Zestawił i opracował Władysław Sieroszewski. Wyd. II. Uzupełnione i poprawione. Warszawa : Ministerstwo kultury i sztuki : Zarząd muzeów i ochrony zabytków, 1971. S. 19–21.
116. Sprawozdanie dyrekcji za rok szkolny 1936/37. Państwowe gimnazjum im. Wincentego Pola w Tarnopolu. Tarnopol, 1937. S. 3.
117. Sprawozdanie Wydziału Centralnego Podolskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego z działalności za okres od 1 października do 30 kwietnia 1939. S. 8–10.
118. Sprawozdanie Wydziału Podolskiego Towarzystwa Turystyczno - Krajoznawczego w Tarnopolu – Tarnopol, 1934. 14 s.
119. Sprawozdanie Wydziału PTTK z działalności za okres od dnia 1 maja 1931 do dnia 31 marca 1934 r. S. 3.
120. Sprawozdanie z działalności w roku 1938 Polskiego towarzystwa krajoznawczego. 21 s.
121. Trzydziestolecie konserwatorstwa polskiego. Ochrona Zabytków. 1950. Nr 1. S. 1–8.
122. Ustawa Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 25 stycznia 1933 r. o zmianie rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 6 marca 1928 r. o opiece nad zabytkami. Dziennik ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. 1933. № 10. Poz. 62.

Warszawa : Drukarnia Państwowa : Tłoczono z polecenia Ministra Sprawiedliwości, 1934. S. 135–137.

123. Zwiedzajcie Podole: malownicze jary Dniestru, krystaliczne jaskinie, liczne zamki i zabytki przeszłości. Nakładem Podolskiego towarzystwa turystyczno-krajoznawczego w Tarnopolu. 1930.
124. «Кращої робітні не було в світі». Іларіон Свенціцький про роботу у Національному музеї. URL:
<https://localhistory.org.ua/texts/chitanka/krashchoyi-robotni-ne-bulo-v-sviti-ilarion-svientsitskii-pro-robotu-u-natsionalnomu-muzeyi/> (дата звернення: 12.10.2025).

ДОДАТКИ

Додаток А.

Карта консерваторських округів Польської Республіки станом на 1930 р. [95, с.

Додаток Б.

Карта пам'яток Тернопільського воєводства [106, с. 142]

Рік	К-сть відділів	К-сть членів	Бюджет	К-сть екскурсій	К-сть лекцій	Видання	Музеї	Консервація пам'яток	Туристичний рух
1925	1	228	221	4	-	-	-	-	-
1926	12	431	3700	20	3	-	-	-	-
1927	16	536	4600	14	7	2	-	-	-
1928	16	630	23700	21	11	1	-	4	-
1929	16	676	36500	52	18	1	-	6	-
1930	16	725	38500	86	34	5	1	8	-
1931	17	1039	45000	123	51	4	-	7	-
1932	18	1420	41600	69	90	2	1	10	-
1933	20	1630	41100	174	43	2	-	4	-
1934	22	1372	36000	91	76	3	1	9	11892
1935	22	1183	14000	70	22	2	-	3	12230
1936	20	1146	22700	120	28	3	1	6	16852
1937	20	1368	22100	103	12	1	-	2	20140
1938	22	1609	25100	137	14	3	1	3	24795

Додаток В.

Діяльність Подільського туристично-краєзнавчого товариства у 1925-1938 рр.

[104]

№ п/п	Назва відділу	Надходження експонатів у 1920 р.	Загальна кількість пам'яток наприкінці 1920 р.
1.	археологічний	4	6285
2.	історичний	447	447
3.	модерного мистецтва	4	29
4.	церковного мистецтва	5	237
5.	керамічний	8	9748
6.	етнографічний	12	
7.	природничий	39	1039
8.	архів карт	147	450
Всього		666	18235

Додаток Г.

Стан фондів музею НТШ станом на 1920 р. [83]

Додаток Д.

Гларіон Свенціцький біля приміщення Національного музею, 1929 р. [124]

Додаток Е.

Святкове зібрання співробітників Національного музею у 25-річницю
заснування установи [124]

